

Publiceringsår 2017

Undervisning på skolor med många obehöriga lärare

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
Viktigaste resultaten	5
Utvecklingsområden	6
Inledning	7
Tidigare granskningar, forskning och erfarenheter	7
Vad har vi granskat och varför?	9
Behörig för att undervisa	10
Kvalitetsgranskningens resultat	13
Brister i skolornas mottagande av obehöriga lärare riskerar kvaliteten i undervisningen	13
Trots en medveten organisering får de obehöriga lärarna inte tillräckligt stöd	17
Obehöriga lärare lämnas ensamma med bedömning och betygssättning	20
Skolorna har ett långsiktigt och strategiskt arbete för att säkra tillgången på behöriga lärare	25
Avslutande diskussion	28
Konsekvensen för eleverna: förlorad undervisningstid och bristande kvalitet i undervisning och betygssättning	28
Rektorerna behöver se till att de obehöriga lärarna får ett adekvat stöd	29
Siktet bör vara inställt på att skapa fungerande skolorganisationer	30
Staten, huvudmännen och rektorerna behöver göra mer för att säkra tillgången på behöriga lärare	31
Referenser	33
Bilaga 1	34
Bilaga 2	36
Bilaga 3	37

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning av hur rektorer arbetar på skolor med många obehöriga lärare för att säkerställa att eleverna får en undervisning med sammanhang och utgångspunkt i nationella mål och riktlinjer. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 28 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Resultaten visar framför allt att de granskande skolorna är bra på att arbeta långsiktigt och strategiskt för att få tillgång till behöriga lärare. Skolorna är också bra på att organisera verksamheten så att de behöriga lärarna används i så stor utsträckning som möjligt för undervisningen. Men skolorna behöver ge bättre stöd till obehöriga i arbetet med både undervisning och bedömning.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit Malin Salemyr¹, Skolinspektionen i Stockholm och projektgruppen har bestått av Gunnar Olausson, Renata Grelak och Tonny Johansson. Kvalitetgranskningsrapporten har skrivits av Anders Fredriksson.

¹ Till och med den 31 juli 2017.

Sammanfattning

Elever har rätt att undervisas av lärare med rätt utbildning. Men det råder idag en stor brist på legitimerade och behöriga lärare, vilket gör att många skolor har en betydande andel obehöriga lärare. Många obehöriga lärare på en skola ökar riskerna att eleverna inte får en sammanhållen undervisning. Det som bland annat riskerar att hända är att elever inte får kontinuitet i lektionsplanering, betygssättning och relationer till lärare. Hur rektorerna i praktiken gör för att hantera en situation med många obehöriga lärare i sin verksamhet är avgörande för att förstå förutsättningarna för kvalitet i den svenska skolan.

Syftet med den här kvalitetsgranskningen har varit att granska hur rektorer arbetar för att säkerställa att elever på skolor med många obehöriga lärare ändå får en sammanhållen undervisning som svarar mot de nationella målen. Granskningen omfattade 28 skolenheter med årskurs 7–9. Eftersom Skolinspektionen har velat granska hur rektorer på skolor med många obehöriga lärare arbetar för att säkerställa att eleverna får en sammanhållen undervisning har vi gjort ett strategiskt urval av skolenheter. Skolorna i granskningen utmärks av att ha förhållandevis många obehöriga lärare. Vi besökte skolorna i april–september 2017. Materialet i granskningen består av intervjuer med elever, lärare, rektorer och dokumentstudier.

Viktigaste resultaten

Granskningen visar att drygt hälften av de granskade skolorna inte har tillräckliga strukturer och arbetssätt för att ge stöd till sina obehöriga lärare, vilket kan ha negativa konsekvenser för elevernas undervisning, bland annat förlorad undervisningstid och bristande kvalitet i undervisning och betygssättning. Resten av skolorna ger ett adekvat stöd till sina obehöriga lärare, vilket gör att dessa skolor har bättre förutsättningar att ge eleverna en sammanhållen undervisning.

- *En fjärdedel av de granskade skolorna behöver utveckla sin introduktion av de obehöriga lärarna och lika stor andel behöver förbättra stödet till de obehöriga genom handledning och mentorskap.* Obehöriga lärare behöver en bra introduktion och handledning av mentor för att snabbt komma in i skolenhetens arbete. Rektorerna vet inte alltid vilka behov de obehöriga lärarna har av stöd när de kommer till skolan. Det finns exempel på att obehöriga lärare själva förväntas söka hjälp av kollegor för att komma in i arbetet.
- *De granskade skolorna har ett medvetet sätt att organisera verksamheten så att undervisningen i möjligaste mån bedrivs av behöriga lärare.* Exempelvis använder vissa av skolorna tvåläraresystem där den obehöriga och den behöriga läraren planerar och genomför undervisningen tillsammans. Men organiseringen behöver bli mer medveten i 4 av de 28 granskade skolorna. I vissa fall använder skolorna inte behöriga lärare i den omfattning som skulle vara möjligt med en annan organisering.
- *Mer än hälften av skolorna ger inte ett fungerande stöd till sina obehöriga lärare vad gäller att i det dagliga arbetet planera och genomföra undervisningen.* Hos 16 av de 28 granskade skolorna ser vi behov av att utveckla arbetet med att stödja skolans obehöriga lärare med det. De obehöriga lärarna lämnas ofta ensamma genom att de ibland inte ingår i ett arbets- eller ämneslag.
- *I drygt hälften av de granskade skolorna ser vi också behov av att utveckla arbetet med att stödja skolans obehöriga lärare i arbetet med bedömning och betygssättning.* När stödet till de obehöriga lärarna fungerar får de utveckla sin kompetens inom betyg och bedömning, tillgång till bra dokumentation av elevernas kunskaper och en tillgång till kollegial dialog kring bedömning och betygssättning. I skolorna där stödet inte fungerar lämnas obehöriga lärare ensamma i bedöm-

nings- och betygssättningsarbetet och ingår exempelvis inte i arbets- eller ämneslag där bedömning diskuteras. I vissa fall kommer legitimerade lärare in för sent i betygssättningen, i förhållande till lärare som saknar legitimation och självständigt inte får sätta betyg. Det finns exempel på att legitimerade lärare i sådana situationer inte vill sätta betyg och att rektorn gör det istället.

- *Merparten av de granskade skolorna har ett långsiktigt och strategiskt arbete för att säkra tillgången på behöriga lärare.* Det betyder att de följer upp behörighetsläget på skolan och planerar åtgärder för att komma till rätta med obehörigheten. Men eftersom de granskade skolorna har förhållandevis många obehöriga lärare går det att konstatera att effekten av detta arbete ännu inte nått målet, dvs. att alla elever ska undervisas av behöriga lärare.
- *På de skolor där vi bedömer att det finns ett mer osystematiskt arbete med att ta emot och integrera obehöriga lärare får det flera konsekvenser för eleverna.* Det kan det handla om att elever förlorar undervisning med ett planerat och kvalitativt innehåll och att elever inte får kontinuitet och sammanhang i undervisningen. I våra intervjuer med elever framkommer bland annat att elever kan uppleva att lärare inte vet vad eleverna gjort tidigare, att de får börja om med uppgifter och att undervisningen blir osammanhängande. När lärarna ska sätta betyg kan eleverna uppleva att lärarna inte hunnit se vad eleverna kan.

Utvecklingsområden

- **Rektorerna behöver genom ett aktivt skolledarskap se till att de obehöriga lärarna får ett fungerande stöd i arbetet med undervisning respektive bedömning och betygssättning.** När många elever får undervisning av obehöriga lärare är kvaliteten i skolsystemet avhängigt skolors kapacitet att skapa goda förutsättningar för sina obehöriga lärare. Det kräver att rektorerna tar reda på vilket behov av stöd de obehöriga lärarna har för att sedan ge lämpligt stöd. Särskilt viktigt är det att de obehöriga lärarna får möjlighet att ingå i fungerande pedagogiska forum där undervisningen utvecklas, till exempel i arbets- och ämneslag.Handledning och mentorskap kan också vara bra sätt att stötta obehöriga.
- **Rektors ledning och organisering av skolan bör vara inställt på att skapa en fungerande skolorganisation där det finns strukturer för kommunikation mellan lärarna kring undervisningen.** När skolornas generella organisation och arbetssätt fungerar väl, får också de obehöriga lärarna det stöd de behöver i undervisnings- och bedömningsarbetet. I skolor som generellt präglas av fungerande samarbete har obehöriga lärare bättre förutsättningar att få det stöd de behöver för att kunna göra ett bra arbete med planeringen och genomförandet av undervisningen. Det är viktigt för en skolas kapacitet att hantera de obehöriga lärarnas sämre förutsättningar att bedriva undervisningen. Men det arbetet kan samtidigt vara utmanande, för det kan innebära att man som rektor behöver bryta med rådande kultur och normer på sin skola.
- **Det går att lära av positiva exempel.** Vissa skolor i granskningen klarar att ge eleverna kontinuitet i undervisningen trots många lärarbyten och ett stort antal vikariat. Det som utmärker dessa skolor är att de bland annat arbetar med gemensam introduktion för alla nya lärare, även vikarier, tvålärarsystem där en behörig lärare alltid finns vid sidan av den obehöriga läraren, systematisk överlämning och dokumenterade vikarieinstruktioner samt tidig kontakt mellan den icke legitimerad läraren och den legitimerade lärare som ska sätta betyg.

Inledning

Forskningen pekar på att läraren är avgörande för elevernas lärande och för deras möjligheter att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling.² Elever har rätt att undervisas av lärare som har en adekvat utbildning för den undervisning som lärarna bedriver. Huvudregeln är att undervisningen ska bedrivas av lärare som har legitimation och är behöriga för de ämnen de undervisar i. Eleverna har också som huvudregel rätt att få sina kunskaper betygssatta av lärare som är legitimerade.

Samtidigt som elever har rätt att undervisas av lärare med rätt utbildning råder idag en stor brist på legitimerade och behöriga lärare. Skolverkets senaste statistik över pedagogisk personal visar att av de 99 300 tjänstgörande lärarna i grundskolan undervisar drygt 85 300 lärare i ämnen eller skolenheter med legitimationskrav.³ Av dessa är knappt 78 procent behöriga att undervisa i något eller några ämnen i någon eller några årskurser i grundskolan. Omräknat till heltidstjänster motsvarar det drygt 71 procent. Jämfört med läsåret 2015/16 har andelen tjänstgörande lärare med behörighet minskat med drygt en procentenhet.

Det är för få studenter som väljer en lärarutbildning jämfört med det behov som finns. Enligt prognoser från Universitetskanslersämbetet saknas årligen 8 000 studenter för att täcka behovet av nyutexaminerade lärare. Det har visserligen funnits positiva tecken på att intresset för läraryrket växt, både söktrycket till landets lärarutbildningar och antalet lärare som återvänt till yrket har ökat under senare år.⁴ Men den trenden kan nu vara bruten. Det totala antalet sökande till lärarutbildningarna våren 2018 minskade med fem procent jämfört med våren 2017.⁵ Huvudmän och rektorer står därför inför stora utmaningar vad gäller att leva upp till skollagens (2010:800) krav och säkra tillgången till legitimerade och behöriga lärare för undervisningen.

Tidigare granskningar, forskning och erfarenheter

Flera tidigare studier har konstaterat att det råder en alarmerande lärarbrist.⁶ För att få en bild av hur lärarbristen hanteras genomförde Skolinspektionen år 2015 en kartläggning där vi undersökte hur huvudmän och skolledare arbetar för att möta den förväntade bristen på behöriga lärare.⁷ Kartläggningen bekräftade bilden av stora kompetensförsörjningsproblem för huvudmän och skolledare. Svårigheten består bland annat i att finna lämpliga sökanden med rätt kvalifikationer. Vi fann också att relativt få huvudmän och rektorer har ett strategiskt och långsiktigt arbete kring frågor som rör kompetensförsörjningen. Vi såg att det fanns risk att kompetensförsörjningen hanteras med hjälp av kortsiktiga lösningar utan långsiktiga strategier. Kartläggningen visade att många rektorer ansåg att det var svårt att skapa utrymme, både avseende tid och ekonomi, för kompetensutveckling av redan anställda. För att personal ska kunna delta i kompetensutvecklande insatser krävs att det går att skapa lösningar, exempelvis i form av vikarier, så att inte eleverna förlorar undervisningstid. Dessa lösningar bedömde rektorer och huvudmän vara svåra att få till. Bristen på legitimerade lärare fick även konsekvenser för skolans arbete med bedömning och betygssättning eftersom det endast är legitimerade lärare som självständigt får sätta betyg. Resultatet från kartläggningen visade att det finns en oro bland de tillfrågade för hur de ska kunna garantera en rättvis och likvärdig betygssättning.

² Se t.ex. Håkansson och Sundberg (2012), Skolinspektionen (2010)

³ Skolverket (2017a)

⁴ Universitetskanslersämbetet-UKÄ. (2016), Regeringen (2017)

⁵ Universitets- och högskolerådet (2017)

⁶ Se exempelvis Skolverkets (2017)

⁷ Skolinspektionen (2015)

Lärarkompetens och utbildningskvalitet

Att lärare har adekvat utbildning är viktigt för kvaliteten i undervisningen. Forskningen pekar på att lärares professionalism, kompetens och ledning har en avgörande roll vad gäller att ge elever en undervisning med hög kvalitet.⁸ Skolinspektionen har i en forskningsöversikt av vad som skapar framgång i undervisningen konstaterat att framgångsrika lärare har både goda ämneskunskaper och god didaktisk kompetens. Framgångsrika lärare har också förmåga att balansera dessa så att de skapar ett sammanhang för elevernas lärande. God undervisning kännetecknas av ett synligt pedagogiskt ledarskap med tydlighet i mål, innehåll och struktur. Att lärare har just både ämnes- och didaktisk kompetens är avgörande för att varje elev ska kunna nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling och för att skapa de bästa förutsättningarna för lärande framhålls av Håkansson och Sundberg.⁹ Författarna understryker också vikten av lärarens ledarkompetens. Att som ledare i klassrummet hjälpa eleverna att fokusera på rätt saker, följa upp tidigare aktiviteter, återkoppla snabbt och adekvat samt repetera viktiga principer.

Med stöd i forskningen kan konstateras att en lärare som planerar och genomför sin undervisning med genomtänkt progression och genom att relatera till tidigare moment, åstadkommer bättre resultat. Ett kännetecken på god undervisning är att den har ett tydligt syfte, är välorganiserad och planerad. Det kräver bland annat att läraren kontinuerligt behöver ange målen för lärandet och syften med olika aktiviteter samt strukturera innehållet på ett tydligt sätt. Det är vidare viktigt att läraren skapar överblick och sammanhang och med en tydlighet styr undervisningen. För att kunna organisera undervisning på bästa sätt är en väsentlig förutsättning att läraren kan individanpassa undervisningen, vilket i sin tur ställer krav på kunskap om eleverna och deras behov och förutsättningar. Det handlar också om att skapa en trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö där elever vågar ta risker. Det är betydelsefullt att lärarens uppfattning om eleverna kännetecknas av höga förväntningar.

Att lärare arbetar tillsammans snarare än ensamma för att utveckla undervisningen framhålls i forskningen som betydelsefullt för kvaliteten i undervisningen. I boken *Synligt lärande för lärare* beskriver Hattie vikten av och kraften i att lärare lär sig av och talar med varandra, i synnerhet kring frågor som rör planering, lärandemål, kriterier för måloppfyllelse och vad som är värdefullt lärande och kunskapsprogression.¹⁰ Hattie understryker vikten av en levande och välinformerad diskussion om vad "progression" innebär eftersom begreppet är så centralt i effektiv undervisning och inläring. Han poängterar också vikten av att lärare samplanerar undervisningen då samplaneringen av lektioner sannolikt gör en markant skillnad för elevernas lärande. Att utvecklingen av undervisningen sker på ett strukturerat sätt är också väsentligt för att skapa kvalitet i undervisningen. I Skolverkets publikation *Forskning för klassrummet – Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken* beskrivs kollegialt lärande som en sammanfattande term för professionsutveckling där kollegor genom strukturerat samarbete tillägnar sig kunskaper.¹¹

Genom att ha en adekvat utbildning är behöriga lärare rustade att bedriva en undervisning med kvalitet. Det finns dock få studier som analyserat sambandet mellan lärares behörighet och elevers resultat. IFAU publicerade en studie år 2007 där de konstaterade att behöriga lärare är viktiga för elevernas resultat i grundskolan.¹² Till grund för resultaten låg en analys av registeruppgifter för alla elever som avslutade årskurs nio i kommunala skolor i Sverige mellan åren 1997/98 och 2004/05. Analysen gjordes alltså innan nuvarande bestämmelser kring legitimation och behörighet infördes. IFAU:s analys visade att när andelen obehöriga lärare ökade försämrades elevernas meritvärden. Att gå i en skola med många (cirka 28 %) obehöriga lärare innebär 11 procentenheter lägre studieresultat för eleverna jäm-

⁸ Skolinspektionen (2010)

⁹ Håkansson och Sundberg (2012)

¹⁰ Hattie (2012)

¹¹ Skolverket (2013)

¹² Andersson (2007)

fört med att gå i en skola med få (cirka 8 %) obehöriga lärare. IFAU pekade på att den skillnaden till exempel kan jämföras med skillnaden i studieresultat mellan pojkar och flickor, en skillnad av betydande storlek.

Skolororganisationer med förutsättningar att klara ett förändringsarbete

Hur behöver rektor leda och organisera skolan för att verksamheten ska ha kapacitet att hantera de utmaningar som följer av att ha många obehöriga lärare på skolan? I studien *Att organisera för skolframgång* har Jarl, Blossing och Andersson undersökt vad som utmärker organisationen i mer framgångsrika respektive mindre framgångsrika skolor.¹³ Forskarna ser att de framgångsrika skolorna i deras studie, där elevernas resultat under flera år i rad varit bättre än vad man skulle kunna förvänta sig givet elevernas bakgrund, har institutionella profiler som skiljer sig från de mindre framgångsrika skolornas. De framgångsrika kännetecknas av att under en längre tid ha präglats av gemensamma normer om att samarbete är viktigt. Dessa normer anger att samarbete, att stödja varandra, att dela erfarenheter, är centralt för verksamheten på skolan. Det finns i övervägande grad tillit mellan lärare och mellan lärare och rektor.

På de framgångsrika skolorna har det funnits bestående regler för hur verksamheten ska organiseras, till exempel i fråga om en tydlig struktur för arbetslagen och vilka former som samarbetet mellan lärarna ska följa. Det finns också en gemensam bild av att skolans uppdrag är att ta ett tydligt ansvar för elevernas kunskapsutveckling. På de mindre framgångsrika skolorna finns det istället normer som anger att lärarnas arbete snarare bygger på att varje lärare ska ta ansvar för sin klass och sitt klassrum. På de mindre framgångsrika skolorna förväntar sig lärarna inte stöd från och samarbete med kollegorna. Lärarnas arbete är grupp-/eller individorienterat och undervisningen betraktas som den enskilda lärarens angelägenhet. De kännetecknas också av institutionell instabilitet, rektorer kommer och går, enskilda initiativ tas, men får inte fäste i verksamheten. Det har inte heller funnits tydliga organisationskartor eller arbetsbeskrivningar som anger roller och uppgifter. Det finns mindre tillit och lärarna på de mindre framgångsrika skolorna håller snarare lite på sitt och har begränsat förtroende för varandra och för överordnade.

För att rektor ska lyckas i sitt arbete behöver det finnas en fungerande kommunikation och samsyn mellan huvudman och rektor kring uppdraget. Just dialog och öppenhet i relationen mellan rektor och huvudman kan antas vara extra viktigt vad gäller frågor som rör lärarbristen, för att tillsammans finna lösningar som gör att behöriga lärare används för undervisning så långt som möjligt. I Skolinspektionens nyligen genomförda granskning av hur huvudmän och rektorer verkar för en tillgång till lärarresurser i grundskolan som stödjer likvärdighet, har vi sett att rektorer på skolor med svåra förutsättningar oftare har svårt att rekrytera behöriga och erfarna lärare.¹⁴ Det finns fler behöriga och erfarna lärare i skolor med mer gynnsamma förutsättningar, än i skolor med svårare förutsättningar. I granskningen såg vi att det behövs ett medvetet arbete för att det ska vara möjligt att rekrytera behöriga lärare till de skolor där behoven är som störst. Skolinspektionen menar att huvudmannen behöver vara mer aktiv för att säkra likvärdighet i lärarresurser till alla skolor.

Vad har vi granskat och varför?

Resultatet av lärarbristen är att många rektorer behöver anställa obehöriga lärare för att kunna genomföra verksamheten. Bristen på lärare är en utmaning, men rektor ansvarar ändå för att skolan bedriver ett aktivt och strategiskt arbete i syfte att utveckla undervisningen. Rektor ska skapa de bästa förutsättningarna för eleverna att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. Att elever får undervisning av obehöriga lärare är ett problem. Det kan försämra elevernas möjligheter att få en undervisning som planeras och genomförs utifrån läroplanens syfte och centrala innehåll och därmed

¹³ Jarl, Blossing och Andersson (2017)

¹⁴ Skolinspektionen (2017a)

möjligheterna för eleverna att nå målen för utbildningen. Undervisning utan sammanhang eller styrning, minskade möjligheter till kunskapsprogression, en osäker grund för betyg och minskad studiemotivation, är några av de negativa konsekvenser som utbredd obehörighet bland lärarna kan få för eleverna. Svaret på frågan hur rektorerna i praktiken gör för att hantera en situation med många obehöriga lärare i sin verksamhet är avgörande för att förstå förutsättningarna för kvalitet i den svenska skolan. Därför har syftet med den här kvalitetsgranskningen varit att granska rektors ledning och organisering av undervisningen på skolor med relativt hög andel obehöriga lärare för att säkerställa att eleverna får en undervisning med sammanhang och utgångspunkt i nationella mål och riktlinjer. Följande frågor har legat till grund för granskningen:

- Hur arbetar rektor med att introducera, följa upp och stödja undervisande lärare som saknar rätt behörighet?
- På vilket sätt arbetar skolan så att lärare med legitimation och rätt behörighet kan ge stöd till undervisande lärare som saknar detta?
- Hur leder och organiserar rektor skolans arbete för att säkerställa att eleverna får en undervisning med kontinuitet och som utgår från kunskapsmål när legitimerade och behöriga lärare saknas?
- Hur organiserar rektor skolenhetens arbete med bedömning och betygssättning när legitimerade lärare sakas?
- Hur arbetar rektor för att så långt som möjligt använda legitimerade och behöriga lärare för undervisning?

Granskningen omfattade 28 skolenheter med årskurs 7–9. Eftersom vi har velat granska hur rektorer på skolor med många obehöriga lärare arbetar för att säkerställa att eleverna får en sammanhållen undervisning, har vi gjort ett strategiskt urval av skolenheter. Urvalet gjordes utifrån statistik om pedagogisk personal från Statistiska Centralbyrån från år 2016. Cirka hälften av skolorna har 30–50 procent obehöriga lärare och cirka hälften har 51 procent obehöriga lärare eller fler. För att skapa en variation i materialet har hälften av skolorna enskild huvudman och den andra hälften kommunal huvudman. Skolorna i granskningen är spridda från Bergs kommun i norr till Hässleholm i söder. Den minsta skolan har ett tjugotal elever och den största skolan har cirka 330 elever.¹⁵ Skolinspektionen besökte skolorna i april–september 2017 och besöken bestod av intervjuer med elever, lärare och rektorer. Besöken föregicks av att våra inspektörer tog del av dokumentation kring skolans organisering, bland annat scheman. Dokumenten innefattar information om lärarnas behörighet samt skolans organisering av lärarna. Vi har även sammanställt tillgänglig statistik om skolan inför besöken för att få en bild och en förståelse av verksamheterna.

Behörig för att undervisa

Elevers rätt att undervisas av lärare med rätt utbildning är ett viktigt motiv bakom bestämmelserna om behörighet. I förarbetena till skollagen anges att ett syfte med införandet av legitimation för lärare och förskollärare är att närma sig målet att alla elever och barn ska undervisas av väl kvalificerade och lämpliga lärare.¹⁶ Ett viktigt mål med legitimationskravet är att öka kvaliteteten i svensk skola, tydliggöra vilka ämnen en lärare är behörig att undervisa i samt att höja yrkets status. Bestämmelserna bygger på att lärarutbildningarna är av god kvalitet och ger såväl teoretiska som praktiska kunskaper och färdigheter.

I granskningen utgår Skolinspektionen från skollagens definition av en behörig lärare. Detta innebär att både legitimerade lärare som undervisar i ett ämne de inte är behöriga att undervisa i, och lärare som

¹⁵ Skolor som har färre än tio lärare ingick inte den grupp skolor från vilka de granskade skolorna valdes ut.

¹⁶ Prop. 2010/11:20.

helt saknar lärarlegitimation, anses vara obehöriga. Enligt huvudregeln får endast den som har legitimation anställas som lärare utan tidsbegränsning. Vidare får endast den som har legitimation och är behörig för viss undervisning bedriva undervisningen. Det finns dock undantag från denna huvudregel. Om det inte finns någon legitimerad och behörig lärare att tillgå inom huvudmannens organisation får en obehörig lärare bedriva undervisning. En sådan lärare ska dock vara lämplig att bedriva undervisning och i så stor utsträckning som möjlighet ha en utbildning som motsvarar den utbildning som är behörighetsgivande. En obehörig lärare får inte anställas utan tidsbegränsning. Om en person med hjälp av undantaget ska användas för att bedriva undervisning under längre tid än sex månader, ska huvudmannen först fatta beslut om detta. En sådan obehörig lärare får anställas för högst ett år i sänder.

I behörighetsförordningen (SFS 2011:326) preciseras vilken utbildning olika kategorier av lärare ska ha för att vara behörig att bedriva viss undervisning i skolväsendet samt andra bestämmelser om behörighet för lärare. I förarbetena till skollagen framhålls vikten av att lärare förutom generell lärarkompetens även besitter specifik kompetens.¹⁷ Med specifik kompetens avses att de lärare som används i undervisningen utöver generell lärarkompetens även har kompetens för olika skolformer, verksamheter, årskurser och ämnen. Vidare framkommer i propositionen att för att utbildning och undervisning ska hålla hög kvalitet ska huvudmannen använda lärares kompetens på rätt sätt i undervisningen. Det är rektor som leder och samordnar arbetet inom sitt verksamhetsområde och har ansvar för att planera så att läraren används för sådan undervisning som läraren har utbildning för.

Vilka är de obehöriga lärarna?

Obehöriga lärare är en heterogen grupp bland vilka utbildningsbakgrunden varierar. Skolverkets statistik över pedagogisk personal visar att av samtliga lärare i grundskolan (omräknat till heltidstjänster) saknar omkring 18 procent en pedagogisk högskoleexamen¹⁸. I linje med att endast lärare som har en legitimation, vilket i sin tur förutsätter en pedagogisk högskoleexamen, kan få en tillsvidareanställning är andelen utan pedagogisk högskoleexamen lägre bland de tillsvidareanställda lärarna, omkring 8 procent. Bland de lärare som saknar pedagogisk högskoleutbildning finns lärare med varierande utbildningsbakgrund. Andelen lärare som är obehöriga för såväl de ämnen som de årskurserna som de undervisar i skiljer sig, både mellan ämnen och årskurser. Tyska, svenska och matematik är de tre ämnen som har den genomsnittligt högsta andelen behöriga lärare i grundskolan. Den lägsta genomsnittliga andelen lärare med behörighet har hem- och konsumentkunskap, spanska och svenska som andraspråk.

Bland skolorna i granskningen finns det en mångfald i utbildningsbakgrunden bland de obehöriga lärarna. Förutom legitimerade lärare som är behöriga för den undervisning de bedriver finns det obehöriga lärare som är legitimerade men saknar behörighet för vissa av de ämnen som de undervisar i. På de granskade skolorna arbetar också obehöriga lärare som har pedagogisk examen och obehöriga lärare som påbörjat men inte slutfört en pedagogisk utbildning. Det finns även obehöriga lärare i de granskade skolorna som helt saknar pedagogisk utbildning.

En obehörig lärare kan anställas för kortare eller längre tid. Det kan handla om kortare vikariat under enstaka timmar eller dagar, till en anställning upp till ett år. I denna granskning analyserar vi rektors ledning av organisering kring obehöriga lärare anlitate för såväl kortare som längre vikariat. Men när vi bedömer till exempel introduktion och mentorskap för obehöriga lärare avses i första hand lärare som har längre vikariat, exempelvis upp till ett år. Lärare som befinner sig på skolan under kortare tid än en månad ingår inte Skolverkets statistik över pedagogisk personal. Men aktuella beskrivningar, bland annat i media, tyder på att vikarier kan ha tämligen varierande utbildningsbakgrund. En grupp är

¹⁷ Prop. 2009/10:165, s. 262.

¹⁸ Skolverket (2017a)

högskolestudenter, varav en del läser till lärare.¹⁹ Det förekommer också att legitimerade och behöriga lärare arbetar som lärarvikarier men även personer med annan utbildningsbakgrund. Vikarierna som anlitas kan komma från bemanningsföretag men det finns även kommuner som har egna vikariepooler. Skolinspektionen erfar att bemanningsföretagen i första hand används för korttidsvikariat.²⁰

¹⁹ Skolvärlden (2017)

²⁰ se t.ex. Skolvärlden (2013), Skolvärlden (2017)

Kvalitetsgranskningens resultat

Skolorna i denna granskning har förhållandevis hög andel obehöriga lärare. Det skapar särskilda utmaningar för rektorerna att leda och organisera verksamheten så att det ändå går att säkerställa att eleverna får en undervisning med sammanhang. Granskningen visar att knappt hälften av de granskade skolorna har strukturer och arbetssätt som ger ett adekvat stöd till sina obehöriga lärare. Det gör att dessa skolor har bättre förutsättningar att ändå ge sina elever en undervisning med sammanhang. Det krävs ett arbete i flera steg för att skolan ska kunna att ge en sammanhållen undervisning i en situation med många obehöriga lärare.

I detta kapitel beskriver vi resultaten från granskningen. Redogörelsen har fyra delar där vi stegvis beskriver hur rektorerna i de granskade skolorna leder och organiserar sin verksamhet med avseende på deras sätt att hantera att det finns många obehöriga lärare i deras skolor. Vi inleder med hur rektorerna leder och organiserar mottagandet av de obehöriga lärarna när de kommer till skolan och redovisar hur skolorna handskas med lärarbyten samt introduktion och handledning. I nästa steg redogör vi för våra iakttagelser vad gäller rektors sätt att leda och organisera arbetet kring undervisningen, till exempel hur de obehöriga lärarna får stöd i arbetet med att planera och genomföra undervisningen av behöriga kollegor. Efter undervisning följer för många elever betygssättning. I ett tredje steg beskriver vi hur rektor leder och organiserar arbetet med bedömning och betygssättning när behöriga lärare saknas. Slutligen redogör vi för hur de granskade skolornas rektorer gör för att säkerställa att skolorna på sikt får tillgång till behöriga lärare, bland annat genom olika strategier för rekrytering.

Brister i skolornas mottagande av obehöriga lärare riskerar kvaliteten i undervisningen

Rektor är ansvarig för att planera, följa upp och utveckla utbildningen på sin skolenhet. I det ansvaret ligger att se till att de lärare som kommer till skolan får rätt förutsättningar att arbeta i skolan. Vi har granskat hur rektorerna arbetar med att introducera, följa upp och stödja undervisande lärare som saknar rätt behörighet. En fungerande introduktion kan bidra till att överbrygga lärarbyten, vilket är särskilt viktigt i skolor med många obehöriga lärare. En situation med många obehöriga lärare innebär att många lärare på skolan har tidsbegränsade anställningar. En konsekvens av detta är att lärarbyten kan bli vanligare. Hur skolorna hanterar lärarbyten visar hur deras introduktion av obehöriga lärare fungerar i praktiken.

Våra viktigaste iakttagelser: En fjärdedel av de granskade skolorna behöver utveckla sin introduktion av de obehöriga lärarna och lika stor andel behöver förbättra stödet till de obehöriga genom handledning och mentorskap. Granskningen visar att en bra introduktion och handledning av mentor kan vara viktiga aspekter för att ta emot och integrera obehöriga lärare i skolenhetens arbete. Det förekommer dock att nya lärare i det närmaste inte får någon introduktion alls. Det finns också exempel på att obehöriga lärare själva förväntas söka hjälp av behöriga kollegor. Rektorerna vet inte alltid vilka behov de obehöriga lärarna har av stöd i arbetet.

Granskningen visar också att lärarbyten kan få negativa konsekvenser för elevernas lärande. Det förekommer att lärarbyten medför att eleverna inte får allt centralt innehåll i undervisningen, att undervisningstid går förlorad, att eleverna får läsa om samma innehåll eller att information om tidigare bedömningar tappas bort. En bra introduktion och fungerande arbetssätt för dokumentation av elevernas kunskaper är framgångsfaktorer för att säkerställa att lärarbyten inte undergräver elevers möjligheter till en sammanhållen undervisning.

Introduktion av obehöriga lärare behöver utvecklas i var fjärde skola

För att de obehöriga lärarna snabbt ska komma in i skolans arbets sätt är det väsentligt med en introduktion till uppdraget, skolans arbets sätt och rutiner. Introduktionen av nya lärare ser olika ut i de granskade skolorna. På ett antal av de granskade skolorna finns det ingen fungerande introduktion av de obehöriga lärarna. När det inte finns en fungerande introduktion blir det upp till de obehöriga lärarna själva att ta reda på hur arbetet bedrivs på den aktuella skolan. Det tar tid och kraft från arbete som skulle kunna användas för att arbeta med undervisningen.

Skolinspektionen bedömer att omkring en fjärdedel av de granskade skolorna behöver utveckla sin introduktion av de obehöriga lärarna. I granskningen finns enstaka skolor som helt saknar en introduktionsrutin för nyanställda lärare. En grupp lärare vi intervjuat beskriver att det på deras skola inte finns någon tydlig introduktion vare sig för behöriga och obehöriga lärare. En lärare på skolan uppger att det exempelvis tog mycket lång tid för läraren att få tillgång till en arbetsdator, vilket försvårade introduktionen eftersom mycket av informationen på skolan förmedlas digitalt. I en annan intervju med obehöriga lärare på en skola beskriver de exempelvis att det på deras skola är relativt nytt att det numera hålls ett möte med nyanställda på skolan. De berättar att det på skolan har funnits exempel på lärare som inte fick någon särskild introduktion vid anställningen alls, mer än att nycklar och några dokument delades ut. Det mesta sker på den obehöriga lärarens eget initiativ.

Rektorn på en skola med en mer omfattande introduktion beskriver till exempel att obehöriga lärare och andra nyanställda lärare alltid får en personalhandbok. Under det aktuella läsåret har arbetslagen i rektorns skola haft ansvaret för introduktionen. Efter tre veckor har rektorn haft ett uppföljande möte för att trycka på vissa saker. Alla nya medarbetare har enligt rektor en mentor eller handledare i sitt arbetslag. Ofta är det arbetslagsledaren. Ibland har den nya läraren haft möjlighet att gå parallellt en tid med avgående lärare. Rektorn framför vid intervjun att skolan har en ambition att ha något slags överlämning men att det är svårare då lärare kommer in för kortare vikariat. Biträdande rektor har avstämningar med de nya lärarna och rektor stämmer i sin tur av med biträdande rektor enligt en checklista. Rektorn beskriver att hon också får viktig information genom elevrådet hur det går för de nya lärarna.

Mentor- och handledarskap behöver utvecklas i var fjärde skola

Mentorskap är ett upplägg som används på de granskade skolorna för att säkerställa att de obehöriga lärarna får en bra start. I granskningen ser vi att cirka en fjärdedel av de granskade skolorna behöver förbättra stödet till de obehöriga genom handledning och mentorskap. Det behöver skolorna göra för att de obehöriga lärarna inte ska lämnas ensamma i arbetet.

I vissa fall är det rektor som ger en behörig lärare i uppdrag att vara mentor för och handleda en obehörig kollega. Det förekommer att det är en förstelärare som har ansvaret att stödja de obehöriga lärarna. I intervjuerna framkommer det att är viktigt att rektor är tydlig med förväntningarna på mentorskapet. Det är också väsentligt att rektor avsätter tid och på annat sätt skapar förutsättningar för att mentorn ska kunna stödja den obehöriga läraren. Det finns exempel i granskningen på att den handledande behöriga läraren får nedsättning i sin tjänst för att verkligen ha utrymme att stötta den obehöriga läraren. Därmed har det i just det fallet varit möjligt för den behöriga läraren att vara med på lektioner som den obehöriga läraren genomfört, för att sedan diskutera upplägg i undervisning och bedömning. Det förekommer också att skolledningen, istället för andra lärare, går in och särskilt stöttar och handleder de obehöriga lärarna. Det kan ske genom att rektor har regelbundna möten för att följa upp den obehöriges behov av stöd för att genomföra olika delar av undervisningen. Det kan också handla om att rektor gör klassrumsbesök hos de obehöriga lärarna.

I granskningen finns det också exempel på mentorskap som inte är formaliserade och där obehöriga lärare istället informellt söker upp och får stöd av behöriga kollegor. Detta kan i vissa fall ske utan att

rektor känner till att sådant stöd ges mellan lärare. I vissa fall beskrivs sådana upplägg fungera bra, särskilt om det finns en kultur på skolan att lärare hjälper varandra och lärarna har möjligheter att hjälpa kollegor inom ramen för sina vanliga tjänster. Men det finns också exempel på att obehöriga lärare anser att det skulle vara bättre om mentorn eller handledaren hade utpekat ansvar att stödja och att rektorn skapat förutsättningar för handledning, till exempel genom schemaläggning och organisering av arbetslagen. Utan tydliga förväntningar och förutsättningar riskeras upplägget bli otydligt och skapa stress hos de inblandade enligt de intervjuade lärarna.

Läraryten gör att kvaliteten i undervisningen försämras

Om introduktionen av nya lärare fungerar bra kan läraryten överbryggas utan negativa konsekvenser för elevernas lärande. Läraryten är en utmaning för skolorna eftersom de kan se så olika ut och de kan både vara kort- och långsiktiga. Kortsiktiga läraryten kan uppstå till exempel om att en vikarie sätts in när en lärare är sjuk eller är borta från skolan på grund av enstaka utbildningsdagar. Långsiktiga läraryten kan handla om när en lärare tillfälligt ersätter en annan i samband med föräldraledighet eller att en lärare går vidare till en ny anställning.

Skolor som saknar fungerande organisation och arbetssätt kring undervisningen har svårt att hantera läraryten på ett sätt som inte inverkar negativt på progressionen i undervisningen. I granskningen förekommer flera exempel på att läraryten medför att eleverna inte får allt centralt innehåll, att undervisningstid går förlorad, att eleverna får läsa om samma innehåll eller att information om tidigare bedömningar och progression går förlorad. De skolor som får läraryten att fungera har arbetssätt som gör att den lärare som kommer in i verksamheten vet vad som skett tidigare och vad som ska följa i undervisningen.

Läraryten – elevers perspektiv

Särskilt eleverna i granskningen berättar om situationer där läraryten har påverkat deras möjligheter att komma vidare i sin kunskapsutveckling. En grupp elever beskriver exempelvis att det i ett av deras ämnen kom flera tillfälliga vikarier under en längre period. Det resulterade i att hela undervisningssituationen blev, som eleverna beskriver det, oseriös. Samma elever berättar också att i ett annat fall gjorde ett läraryte att nivån på undervisning höjdes och försvårades, enligt flera elever. I ett tredje ämne upplevde eleverna att lektionerna blev ostrukturerade, att de fick läsa om områden de redan hade klarat av eller att vissa kursmoment helt föll bort. Flera elever uppfattade att skolledningen i flera fall kände till de problem som lärarytena och en bristande kontinuitet i undervisningen medförde men skolledningen agerade inte. Eleverna säger samtidigt att de kan förstå att den obehöriga läraren inte kan på samma sätt som de behöriga lärarna.

En annan grupp elever berättar att de är oroliga för hur lärarytena påverkar deras undervisning och de betyg de får. De berättar också att när de har vikarier blir det rörigt. Eleverna uppger att det inte finns ett system för att de nya lärarna/vikarierna ska veta vad klassen arbetat med i varje ämne eller hur långt eleverna nått i sin kunskapsutveckling. När det kommer en vikarie eller en ny lärare är det vårt ansvar att berätta vad vi arbetat med, beskriver eleverna. En annan grupp elever beskriver på motsvarande sätt sin skolas svårigheter att hantera läraryten. De säger att läraryten påverkar i negativ riktning hur planering och mål presenteras. Eleverna upplever inte att nya lärare alltid vet vad de arbetat med eller hur deras kunskaper ser ut. Till exempel uppmuntrades de enligt eleverna att skicka in gamla inlämningsuppgifter till en ny lärare för att denne skulle ha underlag att göra bedömningar. En tredje elevgrupp beskriver också att de vid läraryten upplever att den nya läraren inte vet vad de arbetat med eller hur deras kunskaper ser ut. Elever upplever att de får börja om. Som exempel berättar eleverna att de har fått göra om ett nationellt prov då de bytte lärare.

Särskilt de kortsiktiga lärarbytena riskerar att få negativa konsekvenser för elevernas lärande. En grupp elever i granskningen berättar exempelvis att när det är vikarier blir undervisningen ibland osammanhängande och av låg kvalitet. De berättar att det förekommer att lärarvikarier inte kan något om det ämne han eller hon undervisar i. En annan elevgrupp beskriver att de föregående läsår hade många vikarier som inte visste vad de höll på med i undervisningen. Då blev det enligt eleverna rörigt och det gjorde att de då struntade i undervisningen. Eleverna säger att det varit bättre detta läsår men att de har några lärare som inte är utbildade. En elev säger att det hade varit bra om en utbildad lärare hjälpte de utbildade lite, ”så att de vet mer vad de ska göra”. Eleven säger att det händer att lärare som inte är utbildade frågar dem om vad de jobbar med.

Sätt att hantera lärarbyten som säkrar kontinuiteten

Det finns skolor i granskningen som hanterar lärarbyten på ett sätt som säkerställer kontinuiteten i undervisningen. På en av skolorna berättar exempelvis en grupp elever att lärarna generellt informerar varandra vid lärarbyten så att mottagande lärare tar reda på vad eleverna har gjort och vad de kan. Eleverna säger att det har sett lite olika ut men de flesta mottagande lärare ”har koll”. I vissa fall har den avgående och den tillträdande läraren arbetat tillsammans under en period. Somliga skolor i granskningen strävar mot att låta lärare gå dubbelt under en övergångsperiod. Det är en möjlighet när lärarbyten sker planerat och långsiktigt. Att lärarbyten är en kritisk punkt som skolan behöver kunna hantera finns det en medvetenhet om. Lärare och rektor i granskningen beskriver exempelvis att det är viktigt att skolan har fungerande arbetssätt för dokumentation som kan överbygga både kortare och längre lärarbyten. För att hantera korta och oplanerade lärarbyten använder en del lärare vikariepärmar där det framgår vad eleverna arbetar med och vad som är nästa steg i undervisningen. När uppdaterade vikariepärmar förekommer kan det vara ett stöd för vikarierande lärare att utan avbrott fortsätta undervisningen. En rektor beskriver att det på deras skola finns en fast anställd vikarie, och ytterligare en vikarie är fast anställd inför nästa läsår. När det är extra stort behov av vikarier, får ofta fast anställd behörig personal vikariera, beskriver rektorn.

Rektorerna i de granskade skolorna beskriver att det kan vara svårt att åstadkomma fungerande lärarbyten men är medvetna om att det är viktigt att hantera dem utan att det riskerar försvaga elevernas förutsättningar till progression i undervisningen. Vissa rektorer beskriver att bra rutiner för lärarbyten är något skolan ska bli bättre på. En av rektorerna i granskningen resonerar kring att denna termin har skolan haft ovanligt många vikarierande obehöriga lärare och det därför har varit svårt att avsätta tillräckligt med tid för att de legitimerade lärarna ska kunna ge tillräckligt stöd till nyanställda obehöriga lärare. Enligt rektor kommer skolan att inför nästa läsår ändra i schemastrukturen för att lösgöra mer tid för gemensam planering alternativt stöd inom lärargruppen.

Utvecklingsområde: Skolinspektionen ser behov av att stärka mottagandet av obehöriga lärarna i skolan

Sammanfattningsvis visar granskningen att lärarbyten riskerar att göra undervisningen fragmentarisk om bytena inte hanteras på ett sätt som garanterar att undervisningen hålls ihop. Introduktionen av nya obehöriga lärare till skolan är viktigt för att undvika att undervisningen blir fragmentarisk vid lärarbyten. Mot bakgrund av detta gör vi följande bedömningar:

- *Skolinspektionen bedömer att rektorer behöver se till att obehöriga lärare får en fungerande introduktion till skolans arbetssätt och rutiner. Även för kortsiktiga lärarbytet, till exempel när den ordinarie läraren är sjukskriven under kort tid, behöver det finnas ändamålsenliga rutiner för att introducera vikarier så att skolans arbetssätt kring undervisning kommer den vikarierande läraren till del.*

- *Skolinspektionen bedömer att rektor aktivt behöver leda och organisera sin verksamhet så att ansvaret för mentorskap och handledarskap blir tydligt utpekat och att rektor skapar förutsättningar för behöriga lärare att ge stöd till obehöriga kollegor.*

Trots en medveten organisering får de obehöriga lärarna inte tillräckligt stöd

I egenskap av pedagogisk ledare har rektor det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas mot de nationella målen. Rektor beslutar om sin enhets inre organisation och ansvarar för att fördela resurser inom enheten efter barnens och elevernas olika förutsättningar och behov. En central aspekt av rektors pedagogiska ledarskap handlar om att säkerställa att eleverna ges en sammanhållen undervisning. Det innefattar att skapa arbetsätt och rutiner på skolan som gör att undervisningen, på såväl kort som lång sikt, planeras och genomförs så att innehållet löpande relaterar till tidigare moment.

När skolor har många obehöriga lärare är det viktigt att rektor styr och organiserar skolan så att de obehöriga lärarnas sämre förutsättningar att bedriva undervisning inte gör att den undervisning som eleverna får blir fragmentarisk. Vi har granskat hur rektor leder och organiserar skolans arbete för att säkerställa att eleverna får en undervisning med kontinuitet och som utgår från kunskapsmål när legitimerade och behöriga lärare saknas.

Våra viktigaste iakttagelser: De flesta rektorerna i granskningen har ett medvetet sätt att organisera skolan så att undervisningen i möjligaste mån bedrivs av behöriga lärare. Exempelvis använder vissa av skolorna tvåläraresystem där den obehöriga och den behöriga läraren planerar och genomför undervisningen tillsammans. Men organiseringen behöver bli mer medveten i 4 av de 28 granskade skolorna. I enstaka fall använder skolorna inte behöriga lärare i den omfattning som skulle vara möjligt med en annan organisering.

Samtidigt som skolorna i de flesta fall har en medvetenhet vad gäller att organisera verksamheten så att behöriga lärare används i undervisningen bedömer vi att färre än varannan skola ger ett fungerande stöd till sina obehöriga lärare vad gäller att i det dagliga arbetet planera och genomföra undervisningen. Hos 16 av de 28 granskade skolorna ser vi behov av att utveckla stödet till de obehöriga lärarna i det arbetet. De obehöriga lärarna lämnas i flera fall ensamma i arbetet med att planera och genomföra undervisningen.

Rektorerna försöker använda behöriga lärare för undervisningen

Granskningen visar att merparten av rektorerna organiserar verksamheten medvetet för att i möjligaste mån använda behöriga lärare för undervisningen, 24 av de 28 granskade skolorna har ett fungerande arbete i den delen. De granskade skolorna använder olika organisatoriska upplägg för att försöka dra nytta av de behöriga lärare som finns på skolan i arbete med undervisningen. Vissa skolor har tvåläraresystem där den obehöriga och den behöriga läraren arbetar tillsammans planerar, genomför och följer upp undervisningen. I granskningen finns det både exempel på tvåläraresystem som rektor medvetet har inrättat och tvåläraresystem som vuxit fram på initiativ av de inblandade lärarna själva och som rektor sanktionerat i efterhand.

Det förekommer också lösare strukturer där en behörig och en obehörig lärare bara arbetar tillsammans med planering och uppföljning av undervisningen. En del skolor schemalägger lektioner i samma ämne parallellt för olika undervisningsgrupper. Därigenom kan undervisningen bedrivas av behörig lärare för större grupper av elever samtidigt som den obehöriga läraren finns med i klassrummet. Det förekommer också att planeringstid parallellläggs så att behöriga lärare kan stödja och handleda obehöriga lärare i planeringen. När obehöriga lärare ingår i arbets- och ämneslag skapas förutsättningar

för behöriga lärare att ge stöd till de obehöriga lärarna i arbetet med undervisningen. Det finns även skolor som medvetet arbetar med att se till att behöriga lärare finns i närheten när obehöriga lärare genomför undervisning.

Ett annat sätt att organisera hade i vissa fall kunnat ge fler elever undervisning av behöriga lärare

Samtidigt som vi ser att flertalet av skolorna i granskningen organiserar sin verksamhet för att maximera användandet av behöriga lärare i undervisningen, finner vi att vissa av skolorna behöver bli bättre på det. Exempelvis finns det en skola i granskningen där eleverna i flera ämnen undervisas av obehöriga lärare trots att det på skolan finns lärare som är behöriga för undervisningen i en del av dessa ämnen. Om rektorn i det fallet i högre utsträckning beaktade lärarnas behörighet i organisationen skulle elevernas förutsättningar att få undervisning av behöriga lärare stärkas. Rektorn uppger att det skulle vara möjligt att organisera undervisningen så att eleverna i större utsträckning skulle undervisas av behörig lärare, även om det skulle vara svårare schematekniskt.

I en annan skola framkommer att flertalet av de legitimerade lärarna undervisar i ämnen eller årskurser som de inte är behöriga att undervisa i. Utifrån intervjuer med skolans lärare och utifrån de uppgifter som Skolinspektionen har fått in av skolans huvudman i samband med granskningen, framgår att det på skolan samtidigt finns lärare som är behöriga i ämnen men som de inte undervisar i. Istället undervisar dessa lärare i sin tur i ämnen som de inte är behöriga i. Enligt våra intervjuer med obehöriga lärare på den skolan ser organisationen ut så bland annat på grund av att en annan klass behövde ha en lärare i så många ämnen som möjligt för att skapa stabilitet. Detta fick då gå före en organisation utifrån lärares behörighet.

Trots att skolorna i granskningen har förhållandevis stor andel obehöriga lärare tycks samverkan med andra skolor för att säkra tillgången på behöriga lärare inte vara särskilt utbredd. Det förekommer enstaka skolor som samverkar med andra skolor. Exempelvis har en skola genom samverkan med en närliggande gymnasieskola skapat tjänster som kombinerar undervisning i både gymnasieskolan och i grundskolans senare årskurser. Det förefaller av olika skäl vara svårt att få samverkan med andra skolor att fungera i praktiken. Exempelvis uppger en rektor på en av de fristående skolorna i granskningen att hon har, med syftet att nå högre behörighet bland lärarna, sökt samarbete med kommunen kring tjänster där det varit svårt att fylla upp till heltid. Men kommunens policy är enligt rektor att en kommunanställd lärare inte får fylla upp sin tjänst på en fristående skola. Det finns beskrivningar i granskningen av att konkurrensen mellan skolor gör att skolor i vissa fall undviker sådana samarbeten.

Men färre än varannan skola ger ett fungerande stöd till sina obehöriga lärare vad gäller att planera och genomföra undervisningen

Samtidigt som skolorna i de flesta fall har en medvetenhet vad gäller att organisera verksamheten så att behöriga lärare används i undervisningen bedömer vi att färre än varannan skola i det dagliga arbetet ger ett fungerande stöd till sina obehöriga lärare vad gäller att planera och genomföra undervisningen. Hos 16 av de 28 granskade skolorna ser vi behov av att utveckla arbetet med att stödja skolans obehöriga lärare i att planera och genomföra en sammanhållen undervisning. Vi ser alltså att de mer formella aspekterna av organisationen, det vill säga hur organisationsschema och ansvarsfördelning ser ut på pappret, fungerar bättre. Däremot fungerar skolornas konkreta arbetssätt och förhållningssätt till samarbete sämre i fråga om att ge stöd till de obehöriga lärarna. Ett huvudproblem är att de obehöriga lärarna lämnas ensamma i arbetet med att planera och genomföra undervisningen bland annat genom att de inte alltid har tillgång till de arenor på skolan där pedagogiska frågor diskuteras.

Alla obehöriga lärare har inte tillgång till ett pedagogiskt forum

De flesta skolorna i granskningen har olika typer av forum för pedagogisk dialog som syftar till att lärarna på skolan ska arbeta tillsammans för att planera och följa upp undervisningen. På de granskade

skolorna sker denna dialog i de flesta fall i arbets- och ämneslag, i vilka lärarna träffas med en viss regelbundenhet, till exempel en gång per vecka. Men på skolorna finns även andra typer av mötesstrukturer som kan fungera som pedagogiska forum, bland annat arbetsplatsträffar, skolkonferenser, mittterminskonferenser och särskilda planeringsdagar.

Arbets- och ämneslagen fungerar olika väl i de granskade skolorna och därmed varierar det stöd som de obehöriga lärarna får genom dessa strukturer. I granskningen blir det tydligt att välfungerande pedagogiska forum är viktiga som stöd till obehöriga lärare. På skolorna där arbetet med undervisningen fungerar väl finns fungerande arbets- och ämneslag där de obehöriga lärarna kan arbeta tillsammans med behöriga lärare med att planera, genomföra och följa upp undervisningen. Där arbetet fungerar väl präglas diskussionerna av ett fokus på undervisningen. Arbets- och ämneslag träffas med kontinuitet, exempelvis en gång per vecka, och alla skolans lärare är involverade. På en av de granskade skolorna framhålls exempelvis att skolans mötesstruktur och pågående utvecklingsarbete ger obehöriga lärare förutsättningar att planera och genomföra undervisning med utgångspunkt i kunskapsmålen. En lärare i granskningen redogör för att på lärarens skola diskuteras kursplaners krav för undervisningens genomförande och för bedömning i skolans ämnesgrupper. Detta gör, som läraren uttrycker det, att vi förstår samma sak tillsammans. I en annan intervju beskriver en grupp obehöriga lärare att lärarna på skolan har arbetat inom ämnesgrupperna med kursplaners krav på undervisningen, exempelvis centralt innehåll. En av de obehöriga lärarna påpekar att diskussionerna gav bättre inblick i kursplanernas innehåll.

De pedagogiska forumen fungerar bättre om rektor styr arbetet

Ett problem som framträder i intervjuerna är att till exempel arbets- och ämneslag inte alltid fyller sitt syfte. Det kan handla om att mötena inte sker med regelbundenhet eller att diskussionerna inte handlar om pedagogiska frågor i den omfattning som är önskvärd i relation till behovet av sådana diskussioner. Då utgör inte dessa forum det stöd som de skulle kunna göra och som de obehöriga lärarna är i behov av. En lärare i granskningen beskriver exempelvis att tiden "äts upp" av annat, bland annat frågor av praktisk karaktär och elevvård, snarare än skolutveckling. Det innebär att arbets- eller ämneslagsmöten inte handlar om planering, genomförande eller uppföljning av undervisningen i den utsträckning som skulle vara möjlig.

Men det finns rektorer i granskningen som leder lärarnas arbete på sätt som skapar fungerande pedagogiska forum. Det är viktigt med kontinuitet i arbets- och ämneslagen och det kan rektor exempelvis skapa genom en planering av tidpunkter och innehåll för terminens eller årets möten och att planeringen tillgängliggörs för alla lärare på skolan. Rektorer i granskningen styr också i vissa fall, direkt eller indirekt, arbetet i exempelvis arbets- och ämneslag genom att skicka med konkreta dagordningar till mötena. I några skolor beskriver lärare och rektorer vidare att de statliga kompetensutvecklingsinsatserna Matematik- och Läslyftet bidragit till att skapa fungerande forum för pedagogisk dialog på skolan. En grupp lärare vi intervjuat beskriver att de diskuterar och tolkar det nationella uppdraget i olika sammanhang och på olika sätt. De pekar på att de jobbat vidare med det arbetet efter att både Matematik- och Läslyftet har avslutats. De uppger att lyften har fungerat som en förlängd arm kring det arbete kring undervisningen som påbörjades för några år sedan.

Alla pedagogiska samtal behöver inte vara strukturerade för att fungera stöttande. På en av skolorna i granskningen beskriver lärarna att spontana diskussioner i arbetsrummet förekommer på skolan hela tiden som blir viktiga arenor för att diskutera undervisning. De berättar att mycket på skolan bygger på att det finns erfarna lärare som prestigelöst diskuterar och frågar varandra om undervisningen, i relation till kursplaners krav. Men granskningen visar att det finns risker med att inte arbeta strukturerat. Lärare berättar att rektors stöd behövs för att i organiserade former tillsammans diskutera hur skolan ska arbeta med kursplanerna, centralt innehåll, syfte, förmågor och kunskapskrav. Lärarna säger att rektors stöd skulle innebära att även obehöriga lärare organiserat och strukturerat får vara en del av sådana diskussioner och därmed få stöd för att bedriva en undervisning kopplat till kursplanerna.

Ett problem som framkommer i granskningen är att vissa kategorier av obehöriga lärare tenderar att hamna utanför de mötesstrukturer som finns på skolan. I intervjuerna nämns att lärare bland annat i bild, musik, slöjd och modersmål riskerar att inte ingå i skolans arbets- och ämneslag. Det finns förklaringar till detta, det är inte sällan lärare som arbetar deltid och har sina tjänster delad mellan flera skolor. Men det går att hitta lösningar för att säkerställa att alla lärare på skolan ingår i ett pedagogiskt forum. I granskningen finns exempel på rektorer som försöker skapa ett sammanhang för just dessa lärare. En rektor beskriver till exempel att skolan organiserar de lärare som är ensamma att undervisa i ett ämne i ett särskilt ämneslag. Huvudsakligen är det lärare i tekniska och praktiska ämnen, berättar rektorn. Vissa lärare har dock delade tjänster så det blir inte samma kontinuitet i diskussionerna i detta ämneslag, även om det förekommer diskussioner, berättar rektorn.

Utvecklingsområde: Skolinspektionen ser behov av att utveckla stödet till de obehöriga lärarna i undervisningen

Sammanfattningsvis visar granskningen att flera av skolorna behöver ge bättre stöd till sina obehöriga lärare för att de ska ha förutsättningar att planera och genomföra en undervisning av god kvalitet. Mot bakgrund av detta gör vi följande bedömningar:

- *Skolinspektionen bedömer att det är väsentligt att rektor i möjligaste mån organiserar verksamheten så att behöriga lärare används för undervisningen. Tvåläraresystem, parallellagd planeringstid och samverkan med andra skolor kan vara användbara modeller för att utnyttja behöriga lärares kompetens för undervisningen.*
- *Skolinspektionen bedömer att rektorer behöver säkerställa att alla obehöriga lärare har tillgång till ett ämnes- eller arbetslag. Rektorerna behöver också säkerställa att dessa forum fungerar, det vill säga att det finns en tydlig mötesstruktur, att mötena sker med kontinuitet, att ämnes- eller arbetslag har fokus på pedagogiska frågor och att rektor följer upp diskussionerna.*

Obehöriga lärare lämnas ensamma med bedömning och betygssättning

Rektor ansvarar för att betyg sätts i enlighet med skollagen och andra författningar. Det är viktigt att behöriga och obehöriga lärare utan legitimation arbetar tillsammans med bedömning och betyg. Betyg ska beslutas av den eller de lärare som bedriver undervisning vid den tidpunkt när betyg ska sättas. Legitimerade lärare får sätta betyg självständigt även om de inte undervisar i ett ämne de har behörighet för. Men om läraren eller lärarna inte är legitimerade, ska beslutet fattas tillsammans med en lärare som är legitimerad. Kan dessa inte enas ska beslutet fattas av den legitimerade läraren under förutsättning att han eller hon är behörig att undervisa i det ämne som betyget avser. I annat fall ska beslutet fattas av rektor.

När många lärare på skolan är obehöriga gör det att rektor behöver styra och organisera verksamheten på ett sådant sätt att lärarna gör riktiga bedömningar och sätter rättssäkra och likvärdiga betyg. Frågan är hur rektor organiserar skolenhetens arbete med bedömning och betygssättning när legitimerade lärare sakas. Ser till exempel rektorerna till att skapa förutsättningar för en samsyn bland lärarna på skolan kring hur elevernas kunskaper ska bedömas i förhållande till kunskapskrav? Ges obehöriga lärare stöd efter behov i deras arbete med att bedöma elevernas kunskaper?

Våra viktigaste iakttagelser: I drygt hälften av de granskade skolorna ser vi behov av att utveckla arbetet med att stödja skolans obehöriga lärare i arbetet med bedömning och betygssättning. När stödet till de obehöriga lärarna fungerar får de utveckla sin kompetens inom betyg och bedömning, tillgång till bra dokumentation av elevernas kunskaper och en tillgång till kollegial dialog kring bedömning och

betygsättning. De elever vi har intervjuat vid granskningen beskriver att obehöriga lärare och lärarbyten kan innebära att betygssättningen inte fungerar. I skolorna där stödet inte fungerar lämnas obehöriga lärare ensamma i bedömnings- och betygssättningsarbetet och ingår exempelvis inte i skolans pedagogiska forum där bedömning diskuteras. När den legitimerade läraren kommer in för sent i betygssättningen kan det påverka kvaliteten i betygssättningen i negativ riktning.

Hälften av skolorna ger ett fungerande stöd till sina obehöriga lärare i arbetet med bedömning och betygssättning

För att elevernas kunskaper ska bedömas på ett korrekt sätt och att de ska få rättvisa betyg behöver obehöriga lärare få adekvat stöd i bedömnings- och betygssättningsarbetet. I granskningen finner Skolinspektionen att 16 av de 28 granskade skolorna behöver bli bättre på att ge obehöriga lärare stöd i arbetet med att bedöma och betygssätta elevernas kunskaper. Det är lika många skolor som har utvecklingsområden vad gäller att stötta sina obehöriga lärare i undervisningsarbetet (se tidigare del av detta kapitel). Det är i stor utsträckning samma skolor som har behov att utveckla stödet till de obehöriga lärarna vad gäller undervisningen som har behov av att utveckla stödet vad gäller bedömning och betygssättning.

Att ha ett fungerande stöd till sina obehöriga lärare vad gäller bedömning och betygssättning kan innebära olika saker. En grundförutsättning är att rektor vet vilka lärare som får sätta betyg. På flera av skolorna görs, som nämnts tidigare, årligen uppföljning av legitimation och behörighetsläget. Ett av syftena med den kontrollen är att se vilka lärare som kan arbeta med betygssättning. På de skolor som inte ger ett fungerande stöd till sina obehöriga lärare i bedömnings- och betygssättningsarbetet är problemet i första hand att vissa lärare lämnas ensamma. Utmaningen är bland annat att se till att ingen obehörig lärare på skolan saknar ett pedagogiskt forum där den obehörige läraren kan få stöd. På en skola nämns exempelvis att de lärare på skolan som står utanför arbets- och ämneslag är lärare i svenska som andraspråk, som undervisar nyanlända elever i förberedelseklass, och lärare i praktisk-estetiska ämnen. När en skola inte har ett fungerande arbetssätt i bedömningsarbete totalt sett innebär det att de obehöriga lärarnas förutsättningar att arbeta med bedömning och betygssättning försämras.

I granskningen ser vi att de skolor som generellt sett har behov av att utveckla sitt arbete med att skapa samsyn kring bedömning och betyg bland lärarna oftare också ger för lite stöd till sina behöriga lärare. Det indikerar att ett allmänt sett välfungerande bedömningsarbete leder till att de obehöriga lärarna får adekvat stöd. Att fungerande organisation och arbetssätt totalt sett på skolan skapar stöd till de obehöriga lärarna såg vi också, som nämnts tidigare, vad gäller planering och genomförande av undervisningen. Den bilden förstärks av att vi även ser att de skolor som är bra på att ge stöd till obehöriga lärare i undervisningen ofta också är bra på att ge stöd till de obehöriga lärarna i bedömningsarbetet.

Utan gemensamma arbetssätt blir bedömningsarbetet upp till den enskilde läraren. I vissa fall innebär det att obehöriga lärare kan komma att arbeta utan att diskutera vare sig tolkning av skolans styrdokument, eller bedömningar i enskilda fall, med kollegor. Granskningen ger exempel på flera problem som uppstår när det inte finns arbetssätt för att skapa samsyn på skolan kring bedömning. Det kan exempelvis handla om att eleverna upplever att de får återkoppling vid olika tidpunkter av olika lärare eller att utvecklingssamtalen ser väldigt olika ut. En grupp intervjuade elever beskriver exempelvis att de ämnen där de får information om vad som krävs för att nå en viss betygsnivå är klart färre jämfört med de ämnen där de får en bristfällig information, eller inte någon information alls. Eleverna uppger att de i vissa ämnen får en skriftlig information som komplement till lärarens muntliga genomgång men ibland får eleverna enbart skriftlig information.

Eftersom enbart legitimerade lärare självständigt får sätta betyg är det viktigt att de lärare som saknar legitimation i betygssättningen arbetar tillsammans med lärare som har legitimation. När detta arbete fungerar får den lärare som saknar legitimation löpande stöd av legitimerad lärare. På en av skolorna i granskningen beskriver rektorn att de legitimerade lärarna som tar ansvar för betygssättningen exempelvis ges möjlighet att vara med på lektioner som de icke legitimerade lärarna genomför, för att kunna vara aktiva i bedömningsarbetet.

När den legitimerade läraren kommer in för sent i betygssättningen kan det påverka kvaliteten i betygssättningen i negativ riktning. På en av skolorna beskriver rektorn exempelvis hur skolledningen i samband med betygssättningen vid höstterminens slut uppdagade att en lärare utan legitimation inte hade fått det stöd som den behövde i bedömningsarbetet. För att hantera detta har rektorn på den aktuella skolan haft stödande samtal med den aktuella läraren i syfte att säkerställa att betygen på vårterminen skulle bli riktiga. På en annan skola beskriver lärarna att inför betygssättning kan det plötsligt bli stressigt. De berättar att skolledningen för sent inser att nu ska det sättas betyg och att de legitimerade lärarna tillfrågas av kollegor som saknar legitimation om de kan sätta betyget. Då säger oftast vi legitimerade lärare nej, berättar lärarna, och då får rektorn sätta betyget. Ska man vara delaktig i att sätta betyg på elever som man inte undervisar behöver man redan vid läsårets start känna till detta uppdrag, säger en lärare.

Obehöriga lärare kan göra att betygssättningen inte fungerar – elevers perspektiv

De elever vi har intervjuat vid granskningen beskriver att obehöriga lärare och lärarbyten kan innebära att betygssättningen inte fungerar. De obehöriga lärarna har enligt eleverna inte alltid rätt förutsättningar att bedöma elevernas kunskaper. Lärarbyten innebär att de kunskaper eleverna tidigare visat kan tappas bort.

Att byta lärare kan i sig skapa osäkerhet bland elever kring hur betygssättningen ska fungera. En elev i granskningen berättar till exempel att om man får en ny lärare som man aldrig haft förut känns det som om man måste bevisa att man har ett betyg och att man kan saker. Man känner sig osäker på om den nya läraren förstår vad man egentligen kan. Det blir jobbigt med nya lärare för man måste bevisa för sig själv och läraren vad man kan, berättar eleven. På en annan skola berättar eleverna att de vid lärarbyten upplever att det varierar mellan lärare i vilken utsträckning mottagande lärare tar reda på information om vad eleverna har gjort och vad de kan. Men oftast känner man att lärarna har stämt av, berättar eleverna. Eleverna på en skola uppger att det finns lärarbyten som påverkat bedömningen av deras kunskaper. Några elever säger att de i samband med lärarbyte blivit sänkta två betygssteg utan att kunna förstå varför. Vid något tillfälle har eleverna fått samma betyg som förra året av en lärare för att han inte hade hunnit bedöma elevernas kunskaper i det ämnet under terminen.

Några elever på en annan skola berättar att de bytt lärare i ämnet hemkunskap, och att de "inte ens fått omdömen" i det ämnet. Eleverna fick, när de bytte lärare i hemkunskap, på nytt visa kunskaper inom områden som den förra läraren redan gått igenom och bedömt. En annan elevgrupp menar på motsvarande sätt att lärarbyten försvårar betygssättningen eftersom det finns brister i överlämning mellan lärarna. Känslan hos eleverna blir då att de får börja om från början och visa vad de har gjort och vad de kan, säger de vid intervjun. Elever ger också exempel på ett ämne där det under föregående läsår skett många lärarbyten, där undervisningen bedrevs av obehöriga lärare och då alla i klassen gavs samma betyg, enligt eleverna. Elever berättar även att det har hänt att de inte fått det betyg de tyckte de borde eftersom läraren var ny och inte visste vad de kunde.

Bedömningsdiskussioner stärker de obehöriga lärarna

Möjligheten att diskutera bedömning och betygssättning med kollegor är väsentligt i ett välfungerande arbete med bedömning och betyg. De pedagogiska forumen är viktiga som stöd för de obehöriga lärarna i bedömningsarbetet på samma sätt som sådana strukturer är viktiga för de obehöriga lärarna i arbetet med att planera undervisningen. Tidigare i rapporten har vi diskuterat att skolornas arbets- och ämneslag kan utgöra viktiga pedagogiska forum där de obehöriga lärarna får tillgång till kollegial dialog som stärker dem i arbetet med att planera och genomföra undervisningen. Samma sak gäller arbetet med bedömning och betygssättning. I granskningen framkommer att det är viktigt att de obehöriga lärarnas får delta i bedömningsdiskussioner för att utveckla sin kapacitet att arbeta med bedömning och betygssättning. Problemet som uppstår när de pedagogiska forumen inte fungerar är att de obehöriga lärarna blir ensamma.

Bedömningsdiskussioner sker i olika former. I många fall diskuteras bedömningsfrågor i den kontinuerliga arbets- och ämneslagsarbetet. I vissa av skolorna finns därutöver särskilda möten med fokus på bedömningsfrågorna, exempelvis så kallade "mitterniskonferenser". Bedömningsdiskussionerna kan se olika ut. Det kan röra sig om övergripande och principiella frågor kring bedömning. Exempelvis hur styrdokumentens kunskapskrav ska tolkas och hur de kan brytas ner i relation till innehållet i undervisningen. Det förekommer skolor i granskningen där lärarna tagit fram gemensamma bedömningsmallar eller bedömningsmatriser. Men diskussioner kan också vara konkreta och handla om bedömning av enskilda elevers kunskaper i specifika situationer, till exempel vid sambedömning. Som exempel på sambedömning beskriver lärarna på en av skolorna att både de behöriga och obehöriga lärarna sambedömer vid nationella prov och vid betygssättning. Lärarna på den skolan får då mer tid avsatt för att kunna arbeta med sambedömning men även arbetslags- och ämnesarbetslagstid används för arbetet. Rektorn deltar enligt lärarna själv i betygssättningen då behörig lärare saknas.

Utöver mer formaliserade bedömningsdiskussioner blir det tydligt i intervjuerna att det på många av skolorna ständigt pågår informella diskussioner lärare emellan om bedömning och betygssättning. Det kan handla om en snabb avstämning med en kollega som har skrivbordet strax intill eller att man söker upp en kollega man har förtroende för och bollar en bedömningsfråga. Dessa samtal har en central funktion för att stödja obehöriga lärare i bedömningsfrågor.

I granskningen finns flera exempel på hur de pedagogiska forumen har en stor betydelse för de obehöriga lärarnas arbete med bedömning och betyg. Precis som för arbetet med undervisningen behöver bedömningsdiskussionerna ske kontinuerligt och ha fokus på just bedömning för att fungera konstruktivt. Som ett exempel på hur gemensamt arbete bland lärarna i bedömningsfrågor stärker deras förutsättningar, beskriver en rektor vi intervjuade att hon ger lärarna på sin skola tid till bedömningsamtal. Hon tycker att det är viktigt att tiden finns. Hon beskriver också att lärarna lägger mycket tid på att sambedöma. Rektorn säger vidare att lärarna bland annat diskuterar nivåer och var de ska lägga sin bedömning. Rektorn redogör för det mötessystem som skolan har där klasskonferenser, utvecklingsamtal och betygskonferenser används som forum för bedömning och betygssättning. Rektorn säger att hon känner sig väldigt delaktig i betygssättningen. Hon säger att hon inte tror att lärarna är otrygga vare sig i betygssättningen eller i bedömningen. Jag själv känner mig trygg, säger hon.

Samtidigt finns det, som tidigare nämnts, risk att de obehöriga lärarna hamnar utanför skolans ordinarie mötesstrukturer. På en av skolorna beskriver rektorn att de obehöriga lärarna deltar i skolans arbete med bedömning och betygssättning på samma villkor som de behöriga lärarna men de obehöriga lärarna deltar dock inte i stadsdelens sambedömning av nationella prov.

Behöriga lärare med särskilt ansvar för betygssättningsfrågor ger stöd

Utöver dialog i till exempel arbets- och ämneslag är olika former av handledarskap i bedömningsarbetet ett sätt på vilket obehöriga lärare får stöd i bedömningsfrågorna i de granskade skolorna. En modell som förekommer är att rektor utsett en behörig lärare som är särskilt ansvarig för att hålla i bedömningsfrågorna på skolan. Det finns exempel på skolor som har förstelärare med särskild expertis i

betyg och bedömning och som på olika sätt handleder kollegor enskilt eller i grupp. I en av våra intervjuer med en grupp obehöriga lärare beskrevs att försteläraren på skolan har haft föreläsningar om formativ och summativ bedömning. Det har inte skett så ofta, enligt de intervjuade lärarna, men lärarna upplevde att de kan fråga försteläraren om de är osäkra kring bedömningsfrågor. På en annan skola beskriver en grupp lärare att de har ämnesgemensamma möten kring bedömningar på kommunnivå. I deras kommun finns det också en verksamhetsutvecklare som ger lärarna metodstöd i bedömning av nationella prov.

Bra dokumentation av elevernas kunskapsutveckling hjälper

Ett fungerande bedömningsarbete är beroende av att rektor leder och organiserar ett fungerande arbete för dokumentation av elevernas kunskaper. En adekvat struktur för dokumentationen skapar förutsättningar för obehöriga lärare att komma in och ta över en annan lärares undervisning utan att information om elevernas resultatutveckling går förlorad. De granskade skolorna har kommit olika långt i arbetet med att utveckla ändamålsenliga former för att dokumentera lärarnas bedömningar.

Lärare dokumenterar inte alltid bedömningar på ett enhetligt sätt

Det finns variationer inom de granskade skolorna vad gäller lärarnas sätt att dokumentera undervisningen. I en intervju med en elevgrupp ges exempel på hur lärare gör olika och vad som blir konsekvenserna av lärares olika sätt att arbeta med dokumentation. En elevgrupp i granskningen beskriver att det finns lärare på deras skola som är bättre på att informera om vad som ska bedömas. Andra lärare dokumenterar aldrig i bedömningsmatrisen. Eleverna berättar att de känner sig trygga med exempelvis läraren i SO, de förstår av den lärarens dokumentation hur de ligger till. I ämnet svenska är det också bra, när det gäller att få information om hur man ska göra, säger eleverna. Det finns också ämnen där det, enligt eleverna, är olika mellan lärare i information om vad som krävs för de olika betygstegen.

När lärarna i granskningen beskriver vad de uppfattar som ett fungerande dokumentationsarbete pekar de på att dokumentation av elevernas kunskaper behöver göras löpande och på ett sätt som har tydlig koppling till centralt innehåll och kunskapskraven. Det kan ske med stöd i en bedömningsmatris. Att alla jobbar enhetligt lyfts också fram som en framgångsfaktor i bedömningsarbetet. Det vill säga att alla lärare på skolan vet hur bedömningarna ska göras och gör dem på motsvarande sätt. Vinsterna är att det då underlättar för behöriga kollegor att tillsammans med de obehöriga lärarna följa elevens progression. Det gör det också lätt vid lärarbyten, då kan den nya läraren se vilka moment en elev eller elevgrupp behandlat och hur tidigare lärare bedömt elevernas kunskaper i relation till målen. Det ger också möjlighet för rektor att överblicka och styra bedömningsarbetet och insyn för eleverna och deras föräldrar.

Kompetensutveckling i bedömning och betygssättning stärker obehöriga lärare

Kompetensutveckling inom bedömning och betygssättning är något som flera av de granskade skolorna har satsat på. I minst fyra av de granskade skolorna har de obehöriga lärarna systematiskt inkluderats i kompetensutveckling kring bedömning och betygssättning under senare tid. Granskningen visar att när de obehöriga lärarna får delta i sådan kompetensutveckling stärker det deras kapacitet att bidra till att ge eleverna en rätt och likvärdig betygssättning. I Skolinspektionens intervju på en av de granskade skolorna med en grupp lärare som saknar behörighet uppger exempelvis lärarna att deras skolledning erbjudit dem kompetensutveckling inom bedömning och betyg. De obehöriga lärarna menar att deras rektor vet vilket stöd de behöver och att stödet tillgodoses. Kompetensutveckling bidrar till kvalitet och likvärdighet genom att skapa arenor för diskussioner och gemensamma referensramar. I en annan av de granskade skolorna ges exempel på kompetensutvecklingens effekt. Lärarna berättar att deras kompetensutveckling kring formativ bedömning bidragit till att de nu har ett gemensamt

språk när de exempelvis diskuterar både planering och bedömning. Arbetet är upplagt så att de provar olika metoder och strategier i sin undervisning.

Utvecklingsområde: Skolinspektionen anser att skolor behöver ge bättre stöd till sina obehöriga lärare i bedömning och betygssättning

Sammanfattningsvis visar granskningen att i flera av de granskade skolorna får inte de obehöriga lärarna tillräckliga förutsättningar att arbeta med bedömningar och betyg. Mot bakgrund av detta gör vi följande bedömningar.

- *Skolinspektionen bedömer att* det är viktigt att rektorer säkerställer att alla lärare – även de obehöriga lärarna – har tillgång till pedagogiska forum där bedömning och betygssättning kan diskuteras. Förutsättningarna för de obehöriga lärarnas möjlighet att ge eleverna rättssäkra och likvärdiga bedömningar och betyg är beroende av deras möjligheter att få arbeta tillsammans med behöriga kollegor.
- *Skolinspektionen bedömer att* rektorer behöver se till att det finns fungerande arbetssätt kring dokumentationen av elevernas kunskaper. Lärarnas underlag för bedömningarna kan inte enbart finnas i respektive lärares egen dator eller pärm. Det ger väldigt små möjligheter för kollegor och rektor att få inblick och vid behov ta över bedömningsarbetet. När rutiner och arbetssätt finns på plats är det viktigt att säkerställa att alla lärare följer de gemensamma rutinerna.
- *Skolinspektionen bedömer att* rektor behöver följa upp vilka behov av kompetens i bedömning och betygssättning som de obehöriga lärarna har. När skolorna satsar på kompetensutveckling bör de obehöriga lärarna inte exkluderas från sådan kompetensutveckling.

Skolorna har ett långsiktigt och strategiskt arbete för att säkra tillgången på behöriga lärare

I detta kapitel har vi hittills redogjort för hur rektorer leder och organiserar arbetet med att ta emot obehöriga lärare i skolan och i nästa steg hantera obehörighet i verksamheten när det gäller att organisera undervisningen och betygssättningen. Eftersom skolorna i granskningen präglas av att ha förhållandevis många obehöriga lärare behöver rektorerna ha strategier för att på sikt få tillgång till behöriga lärare. Rådande lärarbrist gör att det kan vara svårt att rekrytera behöriga lärare. Vilka strategier har rektorerna för att säkra tillgången till behöriga lärare för undervisningen?

Våra viktigaste iakttagelser: Merparten av de granskade skolorna har ett långsiktigt och strategiskt arbete för att säkra tillgången på behöriga lärare. Det betyder att de följer upp behörighetsläget på skolan och planerar åtgärder att komma till rätta med obehörigheten. I granskningen ser vi att rektorerna använder ett antal olika strategier, till exempel att ge bra förutsättningar för obehöriga lärare som redan arbetar på skolan att läsa behörighetsgivande utbildningar. Men eftersom de granskade skolorna har förhållandevis många obehöriga lärare går det att konstatera att effekten av detta arbete ännu inte nått målet, det vill säga att alla elever ska undervisas av behöriga lärare.

Merparten av skolorna har ett aktivt arbete för att säkra tillgången på behöriga lärare

En förutsättning för att undervisning ska kunna bedrivas av behöriga lärare är att obehöriga lärare antingen förvärvar rätt behörighet eller ersätts av behöriga lärare. Samtliga skolor i granskningen har behov av att komma till rätta med obehörighet bland lärarna. Vinsten av ett långsiktigt kompetensförsörjningsarbete är att det stärker förutsättningarna för skolorna att enbart ha behöriga lärare, vilket gagnar elevernas undervisning. Det minskar också risken för att skolan tvingas till snabba lärarbyten

som riskerar att leda till avbräck i undervisningen. Merparten av skolorna har ett aktivt arbete för att säkra tillgången på behöriga lärare. I granskningen ser vi att 6 av de 28 granskade skolorna behöver bli bättre på att säkra tillgången till behöriga lärare.

Ett gemensamt drag hos de skolor som har ett långsiktigt och strategiskt arbete är att skolledningen löpande följer upp behörighetsläget på skolan och därigenom skaffar sig en bild av vilka behov som finns. I nästa steg planerar och genomför skolledningen åtgärder för att komma till rätta med dessa behov. På en skola berättar lärarna att rektorn årligen inventerar personalens utbildning i samband med att de lämnar in önskemål om tjänstgöringsgrad kommande läsår. Lärarna säger också att de får lämna in sin lärarlegitimation när de anställs. De berättar vidare att rektorn har koll på kommande pensionsavgångar eller andra förändringar och att det finns en god framförhållning i rekryteringsarbetet. Uppföljning kan också bedrivas på huvudmannanivå. Det förekommer exempel på att huvudmannen i sina skolor kartlagt vilka lärare som "nästan" fullföljt sin lärarutbildning.

Utifrån en uppföljning av behörighetsläget för somliga rektorer en dialog med de obehöriga lärarna på skolan om möjligheten att läsa behörighetsgivande utbildning, till exempel inom Vidareutbildning av lärare (VAL) eller Lärarlyftet. Granskningen visar att det kan stimulera obehöriga lärare att studera om rektorn kontinuerligt tar upp och diskuterar behörighetsgivande utbildning. I en intervju med en grupp obehöriga lärare på en av de granskade skolorna beskriver de exempelvis att deras rektor uppmuntrar de obehöriga lärarna att gå kompletterande utbildningar för att nå behörighet. De berättar att de obehöriga lärarna på skolan lämnar in sina planer för kompletterande utbildning och att planerna regelbundet stäms av med rektorn vid medarbetarsamtalen. Det finns också exempel i granskningen på att sådana utbildningsplaner upprättats centralt av huvudmannen. Det finns skolor i granskningen som beskriver att de kontinuerligt utannonserar de tjänster på skolan som idag innehas av obehöriga lärare. Detta sätter viss press på obehöriga lärare att skaffa sig behörighet enligt både lärare och rektorer.

Ett utmärkande drag hos de skolor som inte har ett långsiktigt kompetensförsörjningsarbete är bristen på kontinuitet i uppföljningen av lärarnas behörigheter. Det gör att behoven av behöriga lärare upptäcks sent. Det finns exempel i granskningen där lärare beskriver att det finns obehöriga lärare på skolan och som skulle kunna skaffa sig behörighet, om de hade uppmuntrats att skaffa sådan utbildning. Det finns också beskrivningar i intervjuerna som tyder på att både rektorer och lärare i vissa fall inte vet vem som är behörig lärare i vilket ämne och inte heller fullt ut känner till reglerna kring behörighet. Exempelvis förekommer tolkningen att en lärare som är behörig i ett par av So-ämnena också är behörig i samtliga So-ämnen. I något fall framkommer det i Skolinspektionens intervjuer att rektor vill undvika att ersätta en obehörig lärare med en behörig. Genom att annonsera sent och under kort tid hinner ingen behörig söka tjänsten och den obehöriga läraren kan arbeta kvar enligt rektorns bedömning.

Att ge bra förutsättningar att studera uppmuntrar obehöriga lärare

Att ge bra förutsättningar för obehöriga lärare att läsa behörighetsgivande utbildningar är en tydlig utbredd strategi bland de granskade skolorna för att på sikt få tillgång till fler behöriga lärare. Förutsättningar handlar delvis om att skapa tid för studierna. Det kan handla om att ge ledighet för studier, reducera undervisningstiden för den enskilde läraren, lägga schemat på ett sätt som underlättar för läraren att studera och tillåta studier på betald arbetstid. I granskningen finns exempel på att skolor finansierar läromedel, resor och logi i samband med föreläsningar på annan ort etcetera.

Samtidigt ser vi i granskningen att somliga rektorer kan bli bättre på att skapa förutsättningar för obehöriga lärare att studera och att bra villkor hade kunnat leda till att fler obehöriga lärare tog det steget. Det förekommer också exempel på passivitet i rekryteringsarbetet, det vill säga rektorer som vare sig uppmuntrar obehöriga lärare att studera vidare eller skapar förutsättningar för obehöriga lärare att läsa behörighetsgivande utbildning. Vi har specifikt granskat hur rektorer arbetar med kompetensförsörjning. Skolinspektionen menar dock att detta inte enbart är en uppgift för rektorerna. I rapporten

Lärreresurser – att verka för likvärdighet i utbildningen visar Skolinspektionens granskning att huvudmän behöver göra mer för att stödja rektorer i rekryteringsarbetet.²¹ Det gäller inte minst insatser för att få erfarna och behöriga lärare att börja arbeta på skolor med stora utmaningar.

Nya sätt att rekrytera

Ett antal skolor i granskningen arbetar strategiskt genom att ta emot lärarstudenter. De anställer efter avslutad verksamhetsförlagd utbildning (VFU) de tidigare studenter som presterat väl och har en behörighet som skolan har behov av. Alla skolorna är dock inte lika systematiska i att använda lärarstudenter som bas för rekrytering.

Utöver nämnda strategier lyfter rektorerna i intervjuerna med oss också fram att de behöver tänka nytt i rekryteringsarbetet. Traditionella tillvägagångssätt, såsom annonsering på Platsbanken, kompletteras med nya grepp. Rekrytering via privata och professionella nätverk, mässor, sociala medier är exempel som nämns i intervjuerna. En rektor på en av de fristående skolorna berättar att en lärare, som hittar en annan behörig lärare och som får en tillsvidareanställning, får en bonus på 5 000 kronor. Att rekrytera via bemanningsföretag nämns också som ett sätt att hitta lärare.

²¹ Skolinspektionen (2017a)

Avslutande diskussion

Den lärarbrist som råder i Sverige gör att många elever får undervisning av lärare som inte har adekvat utbildning. Mot bakgrund av det har syftet med granskningen varit att utreda hur rektorer på skolor med relativt hög andel obehöriga lärare leder och organiserar undervisningen för att säkerställa att eleverna ändå får en sammanhållen undervisning. Skolinspektionen har i denna granskning valt ut skolor med förhållandevis hög andel obehöriga lärare. Många obehöriga lärare i verksamheten skapar särskilda utmaningar för rektorerna när det gäller att styra och leda skolan mot nationella mål och riktlinjer och ökar risken för att eleverna inte får en sammanhållen undervisning. Hur rektorerna i praktiken gör för att hantera en situation med många obehöriga lärare i sin verksamhet är avgörande för kvaliteten i den svenska skolan.

Konsekvensen för eleverna: förlorad undervisningstid och bristande kvalitet i undervisning och betygssättning

Granskningen visar att skolorna arbetar på olika sätt för att säkerställa en sammanhållen undervisning och att de olika tillvägagångssätten ger olika resultat vad gäller att skapa förutsättningar för skolan att ge en sammanhållen undervisning trots många obehöriga lärare. Knappt hälften av de granskade skolorna har strukturer och arbetsätt som ger ett adekvat stöd till sina obehöriga lärare. Det gör att dessa skolor har bättre förutsättningar att ändå ge sina elever en undervisning med sammanhang. Men merparten av de granskade skolorna ger inte tillräckligt stöd till sina obehöriga lärare och ett grundproblem är att de obehöriga lärarna lämnas för ensamma. Konsekvensen blir att eleverna riskerar att inte få möjlighet till progression i lärandet på det sätt som varit möjligt om rektorerna hade styrt och organiserat verksamheten på ett annat sätt.

Om skolor inte förmår att ge obehöriga lärare en bra introduktion och har arbetsätt som stödjer de obehöriga lärarna i arbetet, riskerar det att få negativa konsekvenser för eleverna. Obehöriga lärare kan enbart anställas på en skola för en kortare tid vilket gör att eleverna i många fall kommer att behöva byta lärare. Lärarbyten kan leda till att undervisningen blir fragmentarisk, att innehåll upprepas eller att inte allt centralt innehålls täcks in av undervisningen. När undervisningen bedrivs av obehöriga lärare får inte heller elever undervisning av lärare som har rätt utbildning för undervisningen. Elever upplever ibland att obehöriga lärare inte alltid har den kompetens som behövs för att bedriva undervisningen eller arbeta med bedömning och betygssättning. Om elevens lärare inte är legitimerad och läraren inte får löpande stöd av legitimerad kollega i arbetet med bedömning och betygssättning, riskeras kvaliteten i det arbetet.

Att de granskade skolorna varierar i fråga om kapacitet att ta emot och i arbetet stödja och integrera obehöriga lärare tycks hänga samman med skolornas sätt att fungera på ett mer generellt plan. I granskningen ser vi att de skolor som allmänt sett har brister vad gäller organiseringen av undervisningen och av arbetet med bedömning och betyg också ger svagare stöd till sina obehöriga lärare. Skolor som präglas av samarbete mellan lärare och ett aktivt skolledarskap har en bättre kapacitet att inlemma de obehöriga lärarna i arbetet på ett sätt som stärker skolans förutsättningar att ge elever en sammanhållen undervisning trots många obehöriga lärare.

Rektorerna behöver se till att de obehöriga lärarna får ett adekvat stöd

Eftersom lärarbristen gör att många elever får sin undervisning av obehöriga lärare är det viktigt för kvaliteten i undervisningen att skolorna har kapacitet att ge ett fungerande stöd till sina obehöriga lärare. Granskningen visar dock att majoriteten av skolorna i granskningen behöver bli bättre på att ge sådant stöd såväl i arbetet med att planera, utveckla och följa upp undervisningen som i bedömning och betygssättning. Hur ser då stödet ut när det fungerar? Som framgår av den här granskningen går det att ge elever en sammanhållen undervisning om skolorna ger adekvat stöd till sina obehöriga lärare. Granskningen visar att följande faktorer viktiga:

- Att rektor tar reda på vilket behov av stöd de obehöriga lärarna har
- Att de obehöriga lärarna får handledning i arbetet med att genomföra undervisning och betygssättning
- Att de obehöriga lärarna har tillgång till pedagogiska forum, till exempel i arbets- och ämneslag

Rektor ansvarar för att skapa förutsättningar för lärare och annan personal att bedriva en undervisning som leder till elevers lärande och utveckling. I det arbetet behöver de obehöriga lärarnas förutsättningar beaktas. Inom skolenhetens kvalitetsarbete är det viktigt att identifiera vilka förutsättningar som är nödvändiga för att de obehöriga lärarna ska kunna bidra till att genomföra det pedagogiska uppdraget att nå målen. Eftersom obehöriga lärare är en heterogen grupp behöver deras behov av stöd följas upp kontinuerligt. Därefter kan rektor ta ställning till vilket stöd som behövs och pröva de valda arbetsformerna. Det är viktigt att rektor följer upp hur valda upplägg påverkar de obehöriga lärarnas förutsättningar att bedriva en sammanhållen undervisning.

Skolledarskapet behöver vara aktivt för att skolans arbetssätt och strukturer ska leda till att den undervisning lärarna bedriver ska bli sammanhållen och betygssättningen likvärdig och rättssäker. Granskningen visar att mycket sker utan att rektor vare sig leder eller organiserar arbetet. På flera av de granskade skolorna har vi sett att lärarna själva – utan rektors inblandning – riggar exempelvis tvålärarsystem, handledarskap och pedagogiska forum. I enskilda fall kan det fungera men risken är stor att stödet blir tillfälligt och ostrukturerat. Det är också problematiskt när rektor inte styr eftersom stödet till de obehöriga lärarna då blir avhängigt behöriga kollegors välvilja men utan att den behöriga läraren alltid har förutsättningar att stötta, till exempel i fråga om tid. Det är bättre att rektor medvetet organiserar introduktionen av de obehöriga lärarna och aktivt utvecklar former för handledarskap samt styr skolans arbets- och ämneslag så att de blir fungerande pedagogiska forum.

Även Skolverket har tidigare betonat vikten av att huvudmän och rektorer arbetar aktivt för att stärka professionella strukturer i skolan som främjar samarbete och kollegial dialog.²² Vidare lyfter Skolverket vikten av att lärare arbetar tillsammans med planering och genomförande av undervisningen. Genom kollegial samverkan kan man bygga en kapacitet i lärarprofessionen som leder till ökade möjlighet för lärarna att ta ansvar för uppföljning och utveckling av undervisningen. Skolverket lyfter just introduktionsprogram och mentorskap som exempel på sådana strukturer.

Det finns mycket rektorerna kan göra för att ge stöd till de obehöriga lärarna. Den här granskningen ger flera exempel på hur rektor genom ledning och organisering konkret kan stärka skolans kapacitet att ge eleverna en sammanhållen undervisning trots många obehöriga lärare i verksamheten. Mentorskap och tvålärarsystem är två exempel men särskilt viktigt är att de obehöriga lärarna får tillgång till pedagogiska forum där de tillsammans med behöriga kollegor kan utveckla arbetet. Forskningen har visat att kvaliteten i undervisningen stärks om lärare arbetar tillsammans med att planera, genomföra

²² Skolverket (2015)

och följa upp undervisningen.²³ I denna granskning, men också i tidigare granskningar, har vi sett att det finns utmaningar att få arbets- och ämneslag att fungera.²⁴ Att rektor har en långsiktig planering av skolans olika möten och att rektor styr innehållet och följer upp resultatet av arbetet under mötena, är faktorer som stärker förutsättningarna för dessa arenor att fungera.

Att granskningen visar att vissa lärare riskerar att hamna helt utanför arbets- och ämneslag är allvarligt. Det kan vara en utmaning för rektor att hitta lämpliga grupperingar bland lärarna som gör att alla lärare uppfattar att det pedagogiska samtalet i arbets- eller ämneslaget angår dem. I granskningen ges flera exempel på sätt att hantera det. En väg är att som rektor styra innehållet i till exempel arbets- och ämneslag så att den kollegiala dialogen förs på en principiell nivå till exempel om hur centralt innehåll i kursplaner kan omsättas i undervisning eller hur kunskapskraven kan användas i bedömningsarbetet. En annan väg kan vara att som rektor organisera ett gemensamt arbetslag för de lärare som arbetar deltid på skolan. Genom att styra innehållet i diskussionerna och följa upp lagets arbete kan rektor skapa förutsättningar för kollegial dialog som är anpassade till att lärare som arbetar deltid och på flera andra skolor har andra förutsättningar än lärare som arbetar heltid på en och samma skola. En tredje väg kan vara att som rektor skapa förutsättningar för lärare att ingå i ämnesspecifika nätverk med lärare på andra skolor. Det finns exempel hos de granskade skolorna på att lärare från olika skolor med samma huvudman ingår i sådana nätverk. Men det är också möjligt att skapa ämnesnätverk för lärare från skolor med olika huvudmän, till exempel inom en kommun eller region. Ämnesnätverken kan styras gemensamt av de inblandade lärarnas rektorer så att samtalen har fokus på pedagogiska frågor som kan utveckla lärarnas kvalitet i undervisningen.

Siktet bör vara inställt på att skapa fungerande skolorganisationer

Obehöriga lärare kan behöva särskilt stöd för att få rätt förutsättningar i arbetet. Men för kvaliteten i undervisningen är det skolans kapacitet att totalt sett, med alla lärare på skolan, kunna ge en sammanhållen undervisning som är avgörande. Granskningen visar också att när skolornas generella organisation och arbetssätt fungerar väl, då får också de obehöriga lärarna i högre grad det stöd de behöver i undervisnings- och bedömningsarbetet. För att ge stöd till obehöriga lärare att bedriva undervisning bör siktet vara inställt på att skapa fungerande skolorganisationer. Följande aspekter av en skolas arbetssätt är särskilt viktiga för att ge fungerande stöd till obehöriga lärare:

- Introduktion till skolans arbetssätt och rutiner till alla nya lärare, även vikarier
- Fungerande pedagogiska forum
- Ett transparent sätt att dokumentera lärarnas undervisning respektive elevers kunskapsutveckling som alla lärare på skolan följer
- Tydliga rutiner vid lärarbyten

Hur kan rektor genom sin ledning och organisering skapa en fungerande skolorganisation, som i sin tur har förmåga att ta emot och integrera obehöriga lärare i arbetet? När Skolinspektionen tidigare har granskat rektors pedagogiska ledarskap har vi bland annat lyft fram att rektorerna behöver stärka ledningsfunktioner och strukturer för kommunikation om undervisning och lärande. En förutsättning för att lyckas i arbetet är att rektor verkar för att skapa en kultur som kännetecknas av delaktighet, inflytande och ansvar.²⁵

²³ Skolinspektionen (2010)

²⁴ Se tex. Skolinspektionen (2017b)

²⁵ Skolinspektionen (2010), Skolinspektionen (2012)

Att skapa strukturer för kommunikation mellan lärarna kring undervisningen är viktigt för en skolas kapacitet att hantera de obehöriga lärarnas sämre förutsättningar att bedriva undervisningen. Men det arbetet kan samtidigt vara utmanande för det kan innebära att man som rektor behöver bryta med rådande kultur och normer på sin skola. Vad är det för normer och kultur som måste finnas på en skola för att den ska vara framgångsrik i undervisningen? Den forskning kring framgångsrika skolorganisationer som nämndes inledningsvis har tydliga paralleller till resultaten i den här granskningen. Vi ser att de skolor som har fungerande organisationer har större förutsättningar att ta emot och integrera obehöriga lärare i arbetet. I skolor som generellt präglas av normer om samarbete har obehöriga lärare bättre förutsättningar att få det stöd de behöver för att kunna göra ett bra arbete med planeringen och genomförandet av undervisningen. I skolor där varje lärare förväntas att själva sköta sin egen undervisning blir de obehöriga lärarna ensamman. Det går att tänka sig att behöriga lärare i sådana skolor snarare undviker att hjälpa sina obehöriga kollegor. Om det saknas tydliga organisations-scheman och arbetsbeskrivningar blir det svårt för obehöriga lärare att överblicka ansvarsförhållanden och arbetssätt. I granskningen berättar obehöriga lärare att det kan kännas obekvämt att ta sina behöriga kollegors tid i anspråk och att det vore bättre med en tydlighet från rektor om vilket stöd de som obehöriga lärare kan få av kollegorna. Konsekvensen av bristande stöd är att de obehöriga lärarna blir sämre rustade för att bedriva en sammanhållen undervisning och ett bra bedömnings- och betygssättningsarbete. Snarare än att enbart prioritera att bygga separata stöd till de obehöriga lärarna bör rektor fokusera på att utveckla en fungerande skolorganisation som ger alla lärare på skolan förutsättningar att utveckla undervisningen tillsammans med kollegor.

Staten, huvudmännen och rektorerna behöver göra mer för att säkra tillgången på behöriga lärare

Bristen på legitimerade och behöriga lärare är alarmerande. När lärarbristen är så påtaglig som den är, är det viktigt att alla aktörer i skolsystemet bidrar till att minska andelen obehöriga lärare i skolan. Detta arbete behöver bedrivas samtidigt som eleverns rätt att få sin undervisning av lärare med adekvat utbildning värnas. Elevernas förutsättningar för en undervisning av god kvalitet stärks inte av att ambitionerna vad gäller behörighetskraven sänks. Hela ansvaret att finna behöriga lärare kan inte vila på en enskild aktör. Staten måste ta sitt ansvar på nationell nivå och varje huvudman måste genomföra aktiva och strategiska insatser på lokal nivå.

Tillgången till behöriga lärare på en skola bestäms av flera faktorer. För lärarförsörjningen har staten en central roll. Flera utbildningsinsatser för utökad behörighet pågår, exempelvis Lärarlyftet II, Vidareutbildning av lärare (VAL) och Utländska lärares vidareutbildning (ULV). Universitet och högskolor har tillförts medel för att fler ska kunna genomgå högskoleutbildning. Skolverket har på uppdrag av regeringen genomfört kampanjer som syftar till att attrahera fler personer till lärar- och förskolläraryrkena. Det är viktigt att staten är uthållig i de satsningar som görs för att säkra lärarförsörjningen.

När det gäller lärarförsörjningen har huvudmännen en mycket viktig roll att spela och huvudmännen kan göra mer. Tillgången till behöriga lärare på en skola bestäms också av huvudmännens arbete med kompetensförsörjningen. När Skolinspektionen 2015 gjorde en kartläggning av hur huvudmän och rektorer arbetar för att möta den förväntade bristen på behöriga lärare fann vi relativt få huvudmän som hade ett strategiskt och långsiktigt arbete kring frågor som rör kompetensförsörjningen.²⁶ Även senare granskningar visar att huvudmännen behöver utveckla kompetensförsörjningsarbetet. I vår granskning av hur huvudmän och rektorer verkar för en tillgång till lärarresurser i grundskolan som stödjer likvärdighet såg vi att få huvudmän genomför aktiva insatser för att särskilt attrahera behöriga och erfarna lärare till skolor med svåra förutsättningar. I stället är de kompetensförsörjningsstrategier som huvudmännen har allmänt inriktade och syftar exempelvis på att marknadsföra kommunen som en attraktiv

²⁶ Skolinspektionen (2015)

arbetsgivare. I de fall riktade insatser genomförs, eller att huvudmannen vidtar åtgärder för att stödja rektorer i rekryteringsarbetet, har dessa en reaktiv karaktär.

Skolinspektionen bedömer att det är viktigt att huvudmän stärker och gör fler insatser för att ge alla elever en god tillgång till behöriga och erfarna lärare. Det är en viktig kvalitetsaspekt och rymms inom huvudmannens övergripande ansvar. Ett framgångsrikt arbete med kompetensförsörjning innebär också att huvudmannen skapar förutsättningar för rektorer att leda genom exempelvis fördelning av resurser. En grundförutsättning i ett aktivt kompetensförsörjningsarbete är att huvudmännen betraktar lärares behörighet som en viktig resurs i elevernas lärande.

På lokal nivå har rektorn ett ansvar för sin enhets inre organisation och för rekrytering. Granskningen visar att rektor kan spela en viktig roll i att säkra lärarförsörjningen och vi bedömer att merparten av de granskade skolorna har ett aktivt kompetensförsörjningsarbete. Det aktiva kompetensförsörjningsarbetet som vi finner i dessa skolor har dock ännu inte lett till att skolorna enbart har behöriga lärare. Eftersom vi inte har följt utvecklingen över tid kan vi inte uttala oss om huruvida behörighetsläget förbättrats i de granskade skolorna. Om de åtgärder som skolorna redovisar inom sitt kompetensförsörjningsarbete blir verklighet torde behörighetsläget över tid förbättras. Granskningen visar att följande faktorer är viktiga för att på lokal nivå arbeta med att säkra tillgången till behöriga lärare:

- Stimulera och ge förutsättningar för obehöriga lärare på skolan att läsa behörighetsgivande utbildningar
- Ta emot och integrera lärarstudenter

Även om de flesta skolorna har ett aktivt kompetensförsörjningsarbete finns det ett antal av de granskade skolorna som trots att de har många obehöriga lärare i verksamheten inte arbetar aktivt med frågan. Alla rektorer behöver ta kompetensförsörjningsfrågan på allvar. Det finns skolor som under lång tid har bedrivit verksamheten med många obehöriga lärare. Det är oroande. Det innebär att elever under lång tid kan ha gått miste om en viktig resurs för kvalitet i utbildningen – behöriga lärare. Huvudmän för dessa skolor bör noga analysera sin situation och förbättra sitt kompetensförsörjningsarbete.

Utmaningar för undervisningstid och likvärdighet

Det är mycket viktigt att undervisningen bedrivs på ett stabilt sätt av behöriga och kompetenta lärare. Annars kan följderna för eleverna bli allvarliga. De riskerar att gå miste om undervisningstid och att få undervisning som inte håller måttet i fråga om kvalitet. Att undervisningen håller god kvalitet och är av tillräcklig omfattning är avgörande för elevernas utbildning. Enligt skollagen har de rätt till detta.

Det är känt sedan tidigare att erfarna lärare i många fall inte söker sig till skolor med stora utmaningar. Samtidigt råder lärarbrist. Därtill visar denna granskning och tidigare granskningar att många huvudmän och skolor inte har ett tillräckligt utvecklat arbete kring kompetensförsörjning. Tillsammans innebär dessa tre faktorer en stor risk för fördjupade problem med bristande likvärdighet inom det svenska skolsystemet.

Referenser

Andersson, C. (2007). *Lärartäthet, lärarkvalitet och arbetsmarknaden för lärare*. Rapport 2007:5. Uppsala: IFAU.

Hattie, J. (2012). *Synligt lärande för lärare*. Stockholm. Natur och Kultur.

Håkansson, J. och Sundberg, D. (2012). *Utmärkt undervisning – förutsättning för framgångsrika skolor*. Stockholm: Natur och kultur.

Jarl, M., Blossing U., och Andersson K. (2017). *Att organisera för skolframgång*. Stockholm: Natur och Kultur.

Skolvärlden (2013). *En växande bransch* [<http://skolvarlden.se/artiklar/en-vaxande-bransch>] Hämtad 21 november 2017.

Skolvärlden (2017). *Bemanningsföretagen gör rekordvinster på lärarbristen*. [<http://skolvarlden.se/artiklar/bemanningsforetagen-gor-rekordvinster-pa-lararbristen>] Hämtad 21 november 2017.

Proposition 2010/11:20. *Legitimation för lärare och förskollärare*.

Proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.

Regeringen (2017). *Antal återvändande lärare har ökat* [<http://www.regeringen.se/artiklar/2017/10/antal-atervandande-larare-har-okat/>]. Publicerat 6 oktober 2017. Hämtat 13 november 2017.

Skolinspektionen (2017a). *Lärarresurser – att verka för likvärdighet i utbildningen*. Diarienummer: 400-2015:7429.

Skolinspektionen (2017b). *Helhet i utbildningen på gymnasiets yrkesprogram*. Diarienummer: 40-2016:202.

Skolinspektionen (2015). *Kompetensförsörjningen – en nyckelfråga för skola och förskola*. Dnr 402–2014:4207.

Skolinspektionen (2010). *Framgång i undervisningen. En sammanställning av forskningsresultat som stöd för granskning på vetenskaplig grund i skolan*. Dnr 2010:1284

Skolverket (2017a). *Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning läsåret 2016/17*. Dnr: 2017:370

Skolverket (2017b). *Skolverkets lägesbedömning 2017*. Rapport 455.

Skolverket (2015). *Skolverkets lägesbedömning 2015*. Rapport 421.

Skolverket (2013). *Forskning för klassrummet. Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet*.

Universitetskanslersämbetet-UKÄ. (2016). *Ämnen i lärarstudenternas examina. Nuläge och modell för ämnesvis dimensionering*. Rapport 2015:17.

Universitets- och högskolerådet (2017) *Antagning till högre utbildning vårterminen 2018*. Statistik i samband med sista anmälningdag vt 2018.

Styrdokument

Skollagen (2010:800).

Skolverket (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklass och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Fritzes.

Förordning (2011:326) om behörighet och legitimation för lärare och förskollärare.

Bilaga 1

Syfte, frågeställningar och bedömningspunkter

Syftet med kvalitetsgranskningen har varit att granska rektors ledning och organisering av undervisningen på skolor med relativt hög andel obehöriga lärare för att säkerställa att eleverna får en undervisning med sammanhang och utgångspunkt i nationella mål och riktlinjer. Frågeställningarna som ligger till grund för granskningen är:

1. Hur arbetar rektor för att så långt som möjligt använda legitimerade och behöriga lärare för undervisning?
2. Hur leder och organiserar rektor skolans arbete för att säkerställa att eleverna får en undervisning med kontinuitet och som utgår från kunskapsmål när legitimerade och behöriga lärare saknas?
 - a. Hur planerar och organiserar rektorn så att eleverna får en sammanhållen undervisning med utgångspunkt i nationella mål och riktlinjer?
 - b. Hur arbetar rektor med att introducera, följa upp och stödja undervisande lärare som saknar rätt behörighet?
 - c. På vilket sätt arbetar skolan så att lärare med legitimation och rätt behörighet kan ge stöd till undervisande lärare som saknar detta?
3. Hur organiserar rektor skolans arbete med bedömning och betygssättning när legitimerade lärare saknas?

I granskningen har Skolinspektionen bedömt tre områden:

Bedömningsområde 1: Rektorns arbete för att så långt som möjligt använda legitimerade och behöriga lärare för undervisning. Detta bedömningsområde handlar om rektors strategier för att så långt som möjligt rekrytera behöriga lärare för undervisningen. Det handlar vidare om hur rektor skaffar sig kunskap om vilka behov av behöriga lärare som finns på skolenheten både på kort och lång sikt. Andra aspekter är vilka samarbetsformer som finns mellan skolenheter vad gäller frågor som rör kompetensförsörjning. Inom området granskas rektors aktiviteter för att säkra tillgången till behöriga lärare. Inom bedömningsområdet har följande bedömningspunkter granskats:

- Rektorn har strategier för att säkra tillgången till behöriga lärare för undervisningen.
- Rektorn organiserar för att använda behöriga lärare för undervisningen.

Bedömningsområde 2: Rektorns ledning och organisering av skolans arbete för att säkerställa att eleverna får en undervisning med kontinuitet och som utgår från kunskapsmål när legitimerade och behöriga lärare saknas. Bedömningsområdet handlar om skolans arbete för att skapa samsyn kring läroplans- och kunskapsmål och på vilket sätt planeringen används för att säkerställa att eleverna får en sammanhållen undervisning som utgår från kunskapsmålen givet skolans situation med obehöriga lärare. Vidare handlar det om rektors planering och organisering av verksamheten så att de obehöriga lärarna får förutsättningar att planera och skapa en struktur för undervisningen. Bedömningen innefattar rektors kunskap om vilka behov de obehöriga lärarna har och hur skolans organisering påverkar undervisningen. Det handlar även om skolans organisering kring kollegial samverkan och hur skolan arbetar för att behöriga lärare ska kunna ge obehöriga kollegor stöd i undervisningen. Får undervisande lärare som saknar behörighet stöd efter behov i form av kollegialt stöd och stöd från ledningen?

- Rektorn ser till att skapa förutsättningar för att ge eleverna en sammanhållen undervisning med utgångspunkt i kunskapsmål.
- Obehöriga lärare ges stöd efter behov för att planera och genomföra en sammanhållen undervisning med utgångspunkt i kunskapsmål.

Bedömningsområde 3: Rektorns organisering av skolenhetens arbete med bedömning och betygssättning när legitimerade lärare saknas. Detta bedömningsområde rymmer aspekter kring rektors stöd till de obehöriga lärarna i deras arbete med att bedöma elevernas kunskaper. En annan aspekt är de gemensamma former och arbetsätt för att utvärdera elevernas kunskap som finns på skolan. Det handlar även om vilka förutsättningar rektor ger lärarna vad gäller att diskutera betygssättning utifrån kunskapskrav i olika ämnen. Rektorn ser till att skapa förutsättningar för en samsyn bland lärarna på skolan kring hur elevernas kunskaper ska bedömas i förhållande till kunskapskrav.

- Rektorn ser till att skapa förutsättningar för en samsyn bland lärarna på skolan kring hur elevernas kunskaper ska bedömas i förhållande till kunskapskrav
- Obehöriga lärare ges stöd efter behov i deras arbete med att bedöma elevernas kunskaper.

Bilaga 2

Granskningen genomfördes i följande skolor.

Österåker	Akers friskola F–9
Timrå	Ala skola
Kristianstad	Antonskolan Blekedamm
Nordanstig	Bergsjö Centralskola år 7–9
Upplands-Bro	Broskolan
Stockholm	Bäckahagens skola
Göteborg	Fiskebäcksskolan 6–9
Nyköping	Fokusskolan
Motala	Fria InterMilia skolan
Karlskrona	Friskolan Svettpärlan
Sollentuna	Futuraskolan Rådan
Söderhamn	HamnaSkolan
Kungsbacka	Hedeskolan 4–9
Borlänge	Immanuelskolan
Bjuv	Jens Billeskolan 7–9
Åmål	Kristinebergskolan 2
Jönköping	Kunskapsskolan Jönköping
Nacka	Kunskapsskolan Saltsjöbaden
Landskrona	School of Sports
Hörby	Ludvigborgs friskola
Fagersta	Risbroskolan
Söderhamn	Stenbergaskolan
Markaryd	Strömsnässkolan
Berg	Svenstavik åk 7–9
Södertälje	Södertälje friskola
Vallentuna	Vallentuna Friskola
Vetlanda	Vetlanda Friskola
Hässleholm	Västerskolan 7–9

Bilaga 3

Referenspersoner:

- Olof Johansson, Umeå universitet
- Madeleine Roghult, Skolverket
- Lars Svedberg, Karlstad universitet